

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO

KATEDRA HISTORIE

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu
Norberta Kleina**

Bc. Jarmila Zapletalová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Olomouc 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci

.....
Jarmila Zapletalová

Poděkování

Za pomoc při psaní této studie děkuji Dr. Friedrichu Vogelovi z Centrálního archivu Německého řádu ve Vídni, Mgr. Petru Tesařovi ze Zemského archivu v Opavě, pracovníkům Moravského zemského archivu v Brně, Diecézního archivu biskupství brněnského se sídlem v Rajhradě a všem dalším osobám, které ke vzniku práce přispěly svými cennými radami a informacemi.

Obsah

Úvod	5
1. Charakteristika Řádu německých rytířů	13
2. Norbert Klein	19
II. 1. Dětství a studia Norberta Kleina	20
II. 2. Kněžské působení v Opavě a v Andělské Hoře	24
3. Brněnským biskupem.....	28
4. Velmistrem Německého řádu.....	35
IV. 1. Problematika Řádu po první světové válce	35
IV. 2. Záležitosti inkorporovaných a patronátních far.....	40
IV. 3. Pozemková reforma na statcích Řádu v Československu	44
IV. 4. Tomáš Garrigue Masaryk na Bouzově.....	51
IV. 5. Pečovatelská a sociální činnost Řádu na území ČSR ve 20. letech 20. století.....	57
IV. 6. Školská činnost Řádu na území ČSR ve 20. letech 20. století.....	60
IV. 7. Lázně Karlova Studánka	62
5. Nemoc a smrt Norberta Kleina.....	65
6. Vztah současníků k Norbertu Kleinovi a jeho charakterové rysy	69
7. Německý řád Panny Marie Jeruzalémské a Česká republika	72
Závěr.....	76
Resumé	80
Anotace.....	82
Seznam pramenů a literatury	83
Přílohy.....	87

Úvod

V dnešním sekularizovaném světě se poměrně zřídka setkáváme s aktivním zájmem o studium církevních dějin, církevních institucí nebo duchovních společenství. Přitom křesťanství hraje v dějinách lidstva nezastupitelnou roli a katolická církev je bezesporu jedna z nejdůležitějších institucí evropské civilizace.

Výjimku v oblasti zájmu sekularizované společnosti mohou tvořit křížové výpravy, které jsou často romantizovány a zůstávají stále přitažlivým tématem nejen pro odborníky, ale i zájemce z řad laické veřejnosti. Pravdou nicméně zůstává, že mnozí lidé dokážou stěží pochopit takový jev, jakým je spojení mnišského způsobu života se službou meče, k čemuž se zavázaly rytířské řády vzniklé právě za časů kruciát. K romantickým představám o středověkých rytířích se mnišská askeze jaksí nehodí a naopak, těžko si lze představit asketického mnicha s mečem v ruce. Toto spojení dvou naprosto odlišných stylů života působí provokativně a dává vzniknout mnoha předsudkům, které nám brání objektivně vykládat dějiny rytířských bratrstev.

Ze zakořeněných předsudků, z neznalosti dějin a poslání jednotlivých společenstev pak vznikají častá nedorozumění, omyly a neochota přijmout jiné názory než dávno zažitá a mnohdy nepřesně interpretovaná svědectví. Nejinak je tomu i v případě Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské, známějšího pod původním označením Řád německých rytířů, který se také zformoval v době křížových výprav. O nevelkém zájmu na dějinách tohoto bratrstva může ostatně svědčit i skutečnost, že se starším označením Řád německých rytířů se často setkáváme ještě dnes, po téměř devadesáti letech od opuštění rytířského a šlechtického elementu a změny řádových statut. Tento krok byl pro Řád německých rytířů důležitým mezníkem, neboť znamenal transformaci celého bratrstva na čistě duchovní společenství aktivně se podílející na pastorační, vzdělávací, sociální a ošetrovatelské činnosti.

Tato významná přeměna dnešního Německého řádu se udála v době nástupu Norberta Kleina do úřadu velmistra v roce 1923, tedy krátce po vzniku Československé republiky. Do této doby stáli v čele rytířského Řádu

muži šlechtického původu, a to po dlouhá desetiletí příslušníci panovnického habsburského rodu, z nichž posledním byl arcivévoda Evžen Habsburský. Po první světové válce a vzniku republiky se však stala osoba velmistra Evžena nežádoucí, neboť žádný z nástupnických států rakouské monarchie nehodlal tolerovat společenství, byť duchovní, v jehož čele stál Habsburk. Arcivévoda Evžen pochopil vážnost situace a pro usnadnění stávajících poměrů roku 1923 abdikoval na úřad velmistra, přičemž jako možného nástupce doporučil svého dosavadního zástupce a současně i brněnského biskupa Norberta Kleina.

Jak vidíme, vedení Řádu se po volbě ujal vysoký církevní hodnostář, který na sebe tímto krokem vzal druhý zodpovědný úřad, neboť funkci velmistra a brněnského biskupa vykonával následující tři roky současně! Přesto o této osobnosti nenajdeme v literatuře žádné, nebo jen strohé informace, a to většinou v rámci publikací zabývajících se dějinami Řádu jako celkem nebo dějinami brněnského biskupství. Když k tomu připočteme fakt, že Norbert Klein trpěl dlouhá léta těžkou chorobou, která často vyvolávala životu nebezpečné komplikace a ztěžovala mu pečlivé vykonávání obou funkcí, pochopíme, že citelná absence informací o tomto duchovním hodnostáři je hrubým nedostatkem a že je potřebné toto bílé místo v církevních dějinách vyplnit.

Monografií, studií či článků vztahujících se k dějinám Německého řádu či vyjadřujících se k jednotlivým dílčím tématům existuje dlouhá řada a převažuje, nikoli překvapivě, produkce německá. Ke vzniku mnohých studií dal podnět samotný Řád, který tím bezesporu usiloval o systematický výklad vlastní historie. Dokladem toho mohou být drobné studie pocházející z pera Bernharda Demela, dlouholetého pracovníka Centrálního archivu Německého řádu ve Vídni. V nejednom jeho díle nalezneme i stručné zmínky o osobě velmistra Kleina. Jmenujme především spisek s názvem *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, který vydalo v roce 1972 nakladatelství Quellenverlag V. Diwisch, Steinheim am Main, či jeho příspěvek do odborného periodika *Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau*, který nese název *Der Deutsche Orden in Mähren und Schlesien*. Jedná se o ročník XXXII z roku 1991.

K působení Německého řádu v době první Československé republiky se tentýž autor vyjadřuje v článku *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918-1939*, jenž nalezneme ve sborníku *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938*, který vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roce 2001. Autor zde rozebírá postavení Německého řádu během první Československé republiky, vzájemné vztahy Řádu a naší země a rovněž činnost tohoto duchovního společenství na našem území. Zmiňuje se také o významné návštěvě prezidenta T. G. Masaryka na Bouzově v roce 1929 a o jejím kulturním, společenském i politickém charakteru.

Z iniciativy Německého řádu vycházejí od roku 1966 také jednotlivé svazky rozsáhlé řady nazvané *Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*. Dosud vyšlo 65 svazků, přičemž svazek 40 s titulem *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-1994* se přímo věnuje jednotlivým velmistřům zprvu Řádu německých rytířů, poté Německého řádu. Zmíněný díl byl vydán v roce 1998 a Norbertu Kleinovi se zde věnuje několik stran, na kterých si zájemce může přečíst stručný životopis tohoto muže, jeho osobní údaje či kariérní postup v církevních úřadech. I přesto, že se v textu vyskytují drobné nesrovnalosti,¹ jedná se prakticky o jediný delší a ucelený výklad o životě Norberta Kleina, neboť všechny ostatní monografie přinášejí pouze rozdrobené a poměrně stručné informace.

Ze zmíněné řady *Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens* lze zmínit ještě svazek 13 z roku 1980 s názvem *Die Familiaren des Deutschen Ordens*, který sepsal Gerard Müller. Tato publikace taktéž obsahuje základní údaje o velmistru Kleinovi, ovšem nenalezneme je v ucelené formě, nýbrž roztroušeně v textu. Navíc jsou informace týkající se velmistra Kleina často umístěny v poznámkovém aparátu, což vyžaduje zvýšenou pozornost při studiu textu. Skutečnost, že tyto faktografické údaje mají ve zmíněném spise charakter pouhých poznámek, je ovšem

¹ Např. informace, že intronizace Norberta Kleina do úřadu brněnského biskupa proběhla v brněnském kostele sv. Jakuba, není správná. V tomto kostele byl Klein pouze uvítán a samotný obřad byl proveden v katedrále sv. Petra a Pavla.

pochopitelná, vezmeme-li v potaz to, že cílem svazku není informovat přímo o velmistrech Německého řádu, ale o jiné dílčí tematice, a to familiářích.²

Se systematickým a uceleným výkladem dějin dnešního Německého řádu přišel ve své publikaci *Der Deutsche Orden, von seinem Ursprung bis zur Gegenwart* také někdejší velmistr Marian Tumler. Kniha vyšla v nakladatelství N. G. Elwert Verlag v Marburgu v roce 1981. Autor nám ve své studii přibližuje důvody vzniku Řádu německých rytířů, zmiňuje významné události v jeho dějinách a mezníky, které tento Řád nějakým způsobem ovlivnily. Svůj výklad dovedl Marian Tumler do 2. poloviny 20. století a nástupu Norberta Kleina do úřadu velmistra věnoval malou zmínku v rámci kapitoly *Die Entwicklung 1918-1980*. Blíže však o velmistru Kleinovi nehovoří, neboť se zaměřuje spíše na chronologický výklad dějin a větší prostor dává Kleinovu předchůdci Evženovi Habsburskému.

Pokud bychom měli sáhnout po česky psaných monografiích o dějinách Německého řádu, lze doporučit dvě knihy z pera historika Petra Adama. První publikace vyšla ve Svitavách v nakladatelství Trinitas roku 1998 a nese název *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy*, druhá se nazývá *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* a byla vydaná nakladatelstvím Libri v Praze v roce 2005. V obou publikacích, které si však jsou svým obsahem velmi podobné (na mnoha místech přímo totožné) autor popisuje vznik a vývoj Řádu, přičemž zvláštní pozornost věnuje jeho působení na našem území. Snaží se k historii zmíněného duchovního společenství přistupovat objektivně a vysvětlit dějinný vývoj Řádu a přiblížit široké veřejnosti důvody, proč je Německý řád v České republice i v dnešní době stále vnímán jako cizorodý prvek. Velký podíl na tom má pravděpodobně už sám jeho název. Autor ve svém díle usiluje o vysvětlení některých negativně hodnocených jevů v dějinách Řádu či nepřesně interpretovaných skutečností a snaží se je ukázat v jiném světle, čímž se snaží odstranit mnohá nedorozumění pramenící z neznalosti dějin a úkolu církevní instituce, o níž pojednává.

² Familiáři byli čestní členové řádu z řad vysoce postavených řádových podporovatelů. Familiářem byl např. i Zikmund Lucemburský.

K hodnocení prací vztahujících se k dějinám Řádu lze říci, že téměř ve všech těchto knihách stojí osobnost prvního klerikálního velmistra Norberta Kleina poněkud ve stínu jeho slavnějšího předchůdce arcivévody Evžena Habsburského a je proto více než žádoucí zdůraznit činnost velmistra, který převzal vedení Řádu v době, kdy tato instituce procházela hlubokou existenční krizí, a který své síly věnoval přerodu celého duchovního společenství. Veškeré své úsilí věnoval snaze o vymanění bratrstva z řady duchovně-rytířských organizací, které postupem doby přestaly plnit svou dějinnou úlohu, neboť rytířství se ve 20. století stalo pouhým přežitkem. Naopak při každé příležitosti velmi zdůrazňoval přerod Řádu v instituci, která přispívá k šíření křesťanství slovem a obětavou službou.

Co se týká biskupského úřadu Norberta Kleina, lze sáhnout po několika knihách vydaných převážně samotným Biskupstvím brněnským. Tato díla jsou však zaměřena na celkový popis dějin brněnské diecéze a Norbert Klein v nich zaujímá, celkem logicky, pouze své místo v řadě brněnských biskupů. Zmínit lze výpravnou publikaci *Biskupství brněnské* vydanou v roce 2000, která kromě statistických údajů, historie katedrály sv. Petra a Pavla a jiných faktů obsahuje především dějiny brněnské diecéze rozdělené na kapitoly podle episkopátu jednotlivých biskupů. Kapitola zabývající se lety 1916 – 1926, kdy zastával svůj úřad Norbert Klein, je jedna z těch delších, ovšem nezabývá se pouze životem zmíněného biskupa, ale především událostmi a poměry v diecézi, problematikou církve v době vzniku Československé republiky či počtem bohoslovců.

Jiným zdrojem informací vztahujících se k episkopátu Norberta Kleina může být *Katalog brněnské diecéze* vydaný v roce 2007 Brněnským biskupstvím u příležitosti 230. výročí jeho založení. Hlavní náplní katalogu jsou sice údaje o jednotlivých farnostech a statistické údaje, ovšem v úvodu knihy seznamují autoři čtenáře také se stručnými dějinami diecéze, s katedrálou sv. Petra a Pavla a přinášejí stručné životopisy biskupů.

V souvislosti s dějinami brněnské diecéze nelze opomenout jméno Jindřicha Zdeňka Charouze, který své bádání zaměřil právě na tuto oblast a je autorem brožury s názvem *Pohledy do dějin brněnské diecéze* z roku 2006, ve které nabízí kromě stručných dějin biskupství také portréty brněnských sídelních biskupů, jejich fotografie a faktografické údaje o nich.

Tentýž autor sepsal i studii o vzdělávání duchovenstva, která sice informace o Norbertu Kleinovi nenabízí téměř žádné, ale dočteme se v ní o poměrech v brněnském alumnátu a problematice studií mladých duchovních mimo jiné i za Kleinova episkopátu. Práci najdeme pod názvem *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950* a vyšla v roce 2007.

Ve všech těchto publikacích se však čtenář seznamuje se stále stejnými informacemi, základními životopisnými údaji a stále dokola interpretovanými fakty o Norbertu Kleinovi. Ani jedna z uvedených prací (až na malé výjimky) prakticky nepřináší nové zásadní údaje. Je tedy patrné, že k širšímu bádání o osobnosti Norberta Kleina je tato historiografická produkce absolutně nedostačující a pro hlubší studium je nutné sáhnout po archivních pramenech a dobovém tisku.

Studijní materiál k problematice Německého řádu a zachycující více než 800 let jeho historie je uchováván především v Centrálním archivu Německého řádu ve Vídni. Toto zařízení je však nestátní institucí, a proto neoperuje se značením a uspořádáním všeobecně známým. Aktový materiál je sice tematicky utříděn v očíslovaných kartonech, ale další označení jako např. signatury neexistuje; z toho důvodu se v následujícím textu bude případně vyskytovat pouze odkaz na příslušný karton.

V Centrálním archivu Německého řádu však překvapivě nenajdeme mnoho archiválií vztahujících se k samotné Kleinově osobě. Je to způsobeno tím, že Norbert Klein přenesl sídlo velmistra z Vídně do Bruntálu; z toho důvodu je patrně nejdůležitějším místem pro studium osobnosti Norberta Kleina Zemský archiv v Opavě a tamní fond *Velmistr řádu Německých rytířů*. Fond je bohatým zdrojem informací o velmistru Kleinovi, neboť obsahuje jeho osobní doklady, rozsáhlou korespondenci úřední i osobní, fotografie, výstřižky novinových zpráv o jeho biskupské či velmistrovské činnosti, dokumenty týkající se chodu Řádu a řádových statků, správní záležitosti, kondolence apod.

Zmíněný fond však procházel v době vzniku této práce reinventarizací, a proto je nutné upozornit, že uvedené označení zdrojů v následujícím textu se již nemusí shodovat se současným stavem fondu. V příslušných odkazech budou tedy opět uvedena pouze čísla kartonů obsahujících citované zdroje.

Pokud bychom měli sáhnout po pramenech vztahujících se k biskupskému úřadu Norberta Kleina, musíme je hledat převážně v Moravském zemském archivu v Brně ve fondech týkajících se brněnského biskupství. Jsou to následující fondy: *Biskupský ordinariát Brno (1667) 1777-1952*; *Kapitula sv. Petra a Pavla (1243) 1407-1943* a *Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555-1950*. Je však důležité upozornit na existenci Diecézního archivu Biskupství brněnského se sídlem v Rajhradě, neboť některé archiválie týkající se brněnského biskupství byly právě do Rajhradu převezeny a tudíž jsou badatelům k dispozici tam. V některých případech je navíc pro zájemce nutné získat ke studiu archivních materiálů souhlas Biskupství brněnského. Pravdou nicméně zůstává, že tyto archivní prameny neobsahují tolik materiálu, kolik by badatel zajímavější se o Norberta Kleina čekal. Lze říci, že se jedná spíše o torzovitě dochované dokumenty, které mnohé naznačují.

V neposlední řadě se o osobnosti Norberta Kleina zmiňuje také český i německý dobový tisk. Již bylo několikrát zmíněno, že tento duchovní byl biskupem a velmistrem, tudíž byl stejně jako ostatní vysocí církevní hodnostáři veřejnosti poměrně známý. V novinách se proto objevují informace o jeho životních jubileích,³ gratulace, v mnoha novinách, především regionálních, byla popisována návštěva prezidenta T. G. Masaryka na Moravě v roce 1929 a jeho vítání na hradě Bouzově právě Norbertem Kleinem. Po zahájení pozemkové reformy ve 20. letech 20. století se opět objevilo několik článků vyjadřujících se k majetku Německého řádu a o smrti Norberta Kleina v roce 1933 byla široká veřejnost samozřejmě také informována prostřednictvím tisku.

Vzhledem k citelnému nedostatku souhrnných studií o osobě prvního klerikálního velmistra Norberta Kleina si tato diplomová práce vytyčila jako svůj cíl najít a zkompletovat údaje o životě a činnosti tohoto duchovního hodnostáře na území Československé republiky, přispět tak ke snazšímu chápání transformace celého bratrstva na duchovní společenství ve 20. letech 20. století a současně pomoci i k porozumění jeho dnešní činnosti.

³ V mnoha novinách z roku 1926 byly otištěny především rozsáhlé články upozorňující na Kleinovy 60. narozeniny. Společně s gratulacemi noviny připomínaly jeho životní osudy, funkce, kterých dosáhl apod.

V předkládané studii tedy nemůžeme hledat vysvětlení veškerých jevů vyskytujících se v komplexních dějinách dnešního Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské, ani důvody, které vedly jednotlivé čelní představitele k tomu či onomu rozhodnutí. Bylo sice zmíněno, že některé události či významné mezníky v dějinách Řádu jsou mnohdy vnímány se značnými rozpaky, neporozuměním či negativními ohlasy, ovšem studium celé této problematiky by jistě dalo vzniknout jiným pracím, které by si oblast kontroverzních témat v rámci dějin Německého řádu určily za svůj cíl. Tato práce to však nečiní a zaměřuje se výhradně na život Norberta Kleina a jeho dobu.

1. Charakteristika Řádu německých rytířů

Řád německých rytířů vznikl dle oficiálních schémat v roce 1190, tedy během třetí křížové výpravy, jako jeden z důsledků obléhání přístavního města Akkonu. Založen byl německými kupci z Lübecku a Brém jako špitální bratrstvo, které u Akkonu zřídilo stanový lazaret pro péči o zraněné a nemocné účastníky kruciát. Především pak pro ty, kteří se nakazili nějakou infekční chorobou,⁴ neboť kromě tělesných zranění provázely křížové výpravy také různé epidemie vznikající mimo jiné z nezvyklosti Evropanů na východní podmínky a podnebí.

Dne 6. února 1191 vzal toto špitální bratrstvo pod svou ochranu papež Klement III. a poté došlo k přeměnění společenství špitálníků v rytířský řád podle vzoru již tehdy existujících bratrstev templářů a johanitů a k převzetí jejich řádových stanov. Tato významná změna byla schválena 19. února 1199 papežem Inocencem III.⁵

Úkolem nového Řádu německých rytířů byla spolupráce a pomoc při osvobozování Svaté země, její obrana a současně ochrana poutníků. Jelikož však Řád, jehož původní název zněl Deutsches Hospital St. Mariens von Jerusalem, vznikl později než společenství templářů a johanitů, neměl ve Svaté zemi dostatečnou územní základnu a měl ztíženou možnost vlastního prosazení. Proto němečtí rytíři postupem doby vzdali snahy o zisk vlivu ve Svaté zemi a obrátili svou pozornost do Evropy, především do Prus, kam je pozval polský kníže Konrád Mazovský na pomoc v bojích proti pohanským Prusům.

Do Prus přitom němečtí rytíři odešli přes Uhry, kde na pozvání krále Ondřeje II. pomáhali při šíření křesťanství a bojovali proti nájezdným Kumánům. Uhry byli nuceni opustit poté, co se snažili o zisk autonomie pro jim svěřené území.

Řád německých rytířů se po Evropě rozšířil poměrně rychle, například do Čech se dostal nedlouho po svém založení, a to již kolem roku 1203, kdy získal od Přemysla Otakara I. a jeho bratra markraběte Vladislava Jindřicha

⁴ Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens*, s. 17.

⁵ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, s. 3.

majetek v Opavě, který mu byl potvrzen 15. dubna 1204 papežem Inocencem IV.⁶ Původní centrum Řádu však bylo v Praze.

V evropských zemích se němečtí rytíři udrželi s většími či menšími změnami do dnešních dnů. Dokázali překlenout taková krizová období, jakými byl přestup velmistra Albrechta Braniborského k luterství v 16. století, Napoleonovo rozpuštění Řádu v zemích Rýnského spolku na počátku 19. století či rozpuštění Řádu nacisty ve 30. letech 20. století. Řádu tedy nelze upřít houževnatost a vytrvalost, díky kterým mohl v evropských státech působit přes 800 let a jako duchovní společenství přetrvat do dnešní doby, kdy stále aktivně působí.

Řád německých rytířů se po svém zformování obecně řídil řeholí sv. Augustina, ale ve 13. století došlo k vypracování vlastních pravidel, která pak byla v následujících staletích několikrát přepracována či doplněna, pokud to vyžadovaly změny a nové podmínky v životě Řádu. K významným reformám ve stanovách přitom došlo v polovině 19. století za velmistra Maxmiliána. Nová statuta, jejichž autorem byl řádový kněz a profesor bohosloví Peter Riegel, již tehdy zdůrazňovala oproti rytířské složce činnost kněží a řádových sester a charitativní působení tohoto společenství. Změna stanov související s celkovou reorganizací Řádu ve 20. letech 20. století je taktéž důležitým krokem, o němž se zmíníme v příslušné kapitole.

Řádovým rytířem se mohl stát šlechtic narozený v řádném manželství, který složil obvyklé řeholní sliby čistoty, chudoby a poslušnosti a navíc slib zavazující k obraně víry; z toho plyne, že byl od počátku bojovníkem a mnichem v jedné osobě. V dobách míru žil ve společenství spolubratří asketickým životem a v souladu s řeholními sliby, dodržoval pevně daný denní režim a usiloval o prohloubení duchovní roviny života. V dobách bojů a nepokojů se řádový rytíř chopil zbraně a vstupoval na scénu jako bojovník, jehož hlavním úkolem byla obrana víry a církve proti jejím nepřátelům, dále pak ochrana chudých a potřebných. Vstup do Řádu a složení slibů byl závazek na celý život, neboť vystoupení ze společenství bylo jevem spíše výjimečným.

⁶ <http://www.nemeckyrad.cz/historie.asp?id=13>

Ve složité struktuře námi zkoumaného duchovního společenství měli a mají své místo samozřejmě i další členové a hodnostáři vykonávající úřady s konkrétními úkoly. Mnohé složky Řádu sice v průběhu dějin zanikly, vytvořily se však některé nové, jmenujme např. úřad generálního prokurátora zatupujícího záležitosti dnešního Německého řádu ve Vatikánu. Každý člen Řádu má svou vymezenou oblast působnosti, kterou vykonává v souladu s ideály křesťanské humanity.

V čele Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské stojí velmistr (německy Hochmeister), což je titul, který náležel i představitelům jiných duchovně rytířských řádů. V 16. století, kdy došlo k již zmíněnému přestupu velmistra k luterství a bratrstvo se náhle ocitlo bez vůdčí osobnosti, přešla výkonná moc v rámci řádu na zemské mistry,⁷ z nichž se německý zemský mistr Walter von Cronberg stal později velmistrem, současně mu však zůstal titul zemského mistra.⁸ Od této doby až do abdikace arcivévody Evžena Habsburského v roce 1923 byl tedy velmistr Řádu německých rytířů současně německým mistrem a jako titulu se pro něj užívalo sousloví Hoch und Deutschmeister.⁹

Velmistr je volen generální kapitulou a jeho sídlo se nachází ve Vídni. Současnou hlavou Řádu je od roku 2000 Bruno Platter.

Do obtížné situace se Německý řád dostal po druhé světové válce, kdy byl označen za zrádce a nepřítele státu a tehdejší velmistr Robert Schälzky nazván kolaborantem, neboť se mu vytýkala loajalita k nacistickému Německu při snaze zachránit Řád před ztrátami majetku a zákazem činnosti.¹⁰ Tyto skutečnosti pak byly i důvodem ke konfiskaci statků Německého řádu v roce 1946.

Pozice Německého řádu jakožto kolaboranta během druhé světové války je však více než pochybná. Robert Schälzky se stal velmistrem Řádu

⁷ Zemský mistr byl místodržícím v řádových državách, z nichž německá se nacházela mimo území vlastního řádového státu. Řádový stát se rozkládal v Pobaltí na území podmaněných Prusů.

⁸ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 110.

⁹ Archiv Římskokatolické farnosti Nanebevzetí Panny Marie v Opavě (dále jen Archiv farnosti Opava), *Gedenk-Buch des Deutschordens-Priesterkonventes Troppau*, s. 10.

¹⁰ Robert Schälzky napsal počátkem roku 1939 Adolfu Hitlerovi dopis s prosbou o ochranu Řádu, byl ale Hitlerovým adjutantem odkázán na říšské ministerstvo pro církevní záležitosti. Nic však nenasvědčuje tomu, že by velmistr překročil své povinnosti; navíc většinu svých rozhodnutí konzultoval s berlínským nunciem.

v roce 1936 a od počátku se snažil o vstřícné vztahy mezi českou a německou stranou. Velmi brzy rozpoznal nebezpečí plynoucí ze stále větší moci Adolfa Hitlera a vždy ostře vystupoval proti Konradu Henleinovi, který byl z toho důvodu Řádu nepřátelsky nakloněn. Po uzavření Mnichovské dohody v roce 1938 byl velmistr Schälzky novými událostmi zklamán a rozčarován,¹¹ protože jeho sny o mírovém soužití Čechů a Němců byly zmařeny. Navíc se nikdy netajil svými sympatiemi k předmnichovské republice.

Podpora Československa, kterou Řád vyjadřoval např. poskytnutím finančních prostředků na obranu republiky¹² nebo účastí při plánování hospodářského ozdravení chudšího pohraničí, čímž se mělo čelit henleinovské agitaci, nezůstala utajena Říši, která nakonec Německý řád 27. února 1939 rozpustila a zakázala jeho činnost. Na řádové statky byla uvalena nucená říšská správa a majetek byl předán Společnosti pro podporu a péči o německé kulturní památky (Gesellschaft zur Förderung und Pflege deutscher Kulturdenkmäler), což byla instituce, která shromažďovala a uschovávala různé kulturní památky, umělecké předměty a jiné cennosti z okupované Evropy. O samotnou osobu velmistra Roberta Schälzkého začalo posléze projevovat zájem gestapo a po určitou dobu byl dokonce internován v řádové vile ve Wiedergrünu (dnes Podlesí).

Rovněž další příslušníci Řádu, ať už kněží či řádové sestry, byli vyslýcháni gestapem a někteří dokonce vězněni v koncentračních táborech v Dachau či v Osvětimi. Mnozí z nich válku nepřežili.

Jiný námět k úvaze může v této záležitosti poskytnout i otázka, proč by Adolf Hitler rozpustil organizaci, která by s nacistickou Říší spolupracovala a ze které by měl mít užitek? Hitler sice k Řádu choval jisté sympatie, ale pouze k původnímu středověkému rytířskému bratrstvu bojového charakteru, který si osobně vyložil jako příležitost k šíření němectví mečem. Duchovní rozměr Řádu, který trvale převážil ve 20. letech 20. století, Hitler považoval za zradu na německém národě a byl jeho počínáním zklamán.

¹¹ *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana*, s. 249.

¹² Uvádí se, že velmistr Schälzky věnoval na obranu Československé republiky jeden milion korun.

Ani zmíněné skutečnosti však Německému řádu nepomohly ve snaze získat po válce konfiskovaný majetek zpět a majetkoprávní spory trvají do dnešní doby.

Dnešní Německý řád se dělí na mužskou a ženskou větev. Oficiální název ženského společenství zní Milosrdné sestry Panny Marie Jeruzalémské, přičemž sestry působí v celkem pěti provinciích v čele s provinciální představenou a náplní jejich práce je především pečovatelská služba a pedagogická činnost zejména na Opavsku. Podobně se prezentuje také mužská část řádu, která navíc zajišťuje duchovní službu v některých farnostech, jež jsou s působením bratrstva spjaty. Kněží Německého řádu tedy zabezpečují vedení farností, podílejí se na jejich aktivitách a poskytují pomoc a duchovní péči věřícím.

Výchovnou a vzdělávací funkci Německého řádu dokládají na území dnešní České republiky školní instituty, které postupně vznikaly zhruba od poloviny 19. století. Tato školská zařízení byla provozována na několika místech severní Moravy spjatých s působením Řádu a v největším počtu se jednalo o dívčí školy, svého uplatnění však dosáhly i školy mateřské a chlapecký seminář v Bruntále. Celkově se počet vzdělávacích institutů blížil na území dnešní České republiky počtu dvaceti, v průběhu let však postupně zanikaly a v dnešní době zde Řád provozuje dvě školská zařízení, a to Církevní konzervatoř Německého řádu v Opavě a Církevní gymnázium Německého řádu v Olomouci.

Veškerá činnost bratří i sester Německého domu se odvíjí od řádového hesla „Léčit a pomáhat“, které ukazuje na potřebu pastorační, duchovní, humanitární, ošetrovatelské, charitativní, sociální a vzdělávací činnosti. Řád je charakterizován jako duchovní společenství, jehož aktivita vychází z lásky k bližnímu a s tím spojené dobročinnosti a pomoci všem lidem bez rozdílu. Celým působením Německého řádu tedy prostupuje vznešená idea služby, jejímž středem je Bůh.

Znakem společenství je tradičně černý kříž na stříbrném poli, přičemž tvar kříže byl v minulosti několikrát měněn. Původně byl jeho vzorem templářský kříž, od kterého se lišil pouze zmíněným černým zabarvením. Stříbrná barva se v praxi nahrazuje bílou, která společně s černou barvou převažuje i na řádovém oděvu.

Bratři i sestry Německého domu Panny Marie Jeruzalémské přidávají za své jméno řádovou zkratku OT odvozenou z latinského označení Řádu Ordo Teutonicus.

2. Norbert Klein

Velmistr Norbert Klein. Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, s. 11.

Vzhledem k tomu, že v čele Řádu německých rytířů stáli od intronizace Maxmiliána II. Františka v roce 1780¹³ v nepřerušené řadě rakouští arcivévodové, stálo bratrstvo po roce 1918 před nelehkým úkolem zajištění vlastní budoucnosti. Tehdejší velmistr Evžen Habsburský byl kvůli svému původu považován nástupnickými státy Rakousko–Uherské monarchie za nežádoucího a Řád německých rytířů se stal terčem útoků ze strany protihabsburských skupin, které jej označovaly za habsburské léno či čestnou instituci bývalého panovnického rodu. Řádový majetek byl zabaven a objekty, např. hrad Bouzov, obsazeny československou armádou.

Velmistr Evžen Habsburský si vážnost situace uvědomoval, neboť bylo nadmíru jasné, že přežití Řádu je možné jen tehdy, oprostí-li se od původních vojenských tradic a zřekne-li se svého rytířského a šlechtického elementu považovaného v té době již za pouhý přežitek.

¹³ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 238.

V roce 1923 učinil velmistr Evžen zásadní rozhodnutí a poslal do Vatikánu žádost o papežský souhlas k odstoupení z čela Řádu německých rytířů. Souhlas mu byl udělen a arcivévoda se odebral do švýcarské Basileje, kde žil až do své smrti v roce 1954. V otázce vhodného nástupce na velmistrovský stolec doporučil svého dosavadního zástupce Norberta Kleina, který v té době zastával úřad brněnského biskupa.

Volební kapitula Norberta Kleina opravdu zvolila novým velmistrem Řádu německých rytířů a brněnský biskup tak byl postaven před obtížný úkol učinit ze svého Řádu čistě duchovní společenství zaměřující se na službu a pomoc bližním, což vždy byly a stále jsou dávné cíle Řádu.

II. 1. Dětství a studia Norberta Kleina

Dne 25. října 1866 se v Brunzejfu (dnešní Rýžoviště)¹⁴ v okrese Bruntál narodil do německé tkalcovské rodiny Josefa Kleina a jeho ženy Magdaleny (roz. Scholzové) nejmladší syn. Ještě téhož dne byl chlapec v tamním farním kostele kooperátorem Josefem Kunzem pokřtěn jménem Johann.¹⁵ Jeho kmotry se stali Oktavian Franzel a Theresia Jielg.¹⁶

I když příslušná rodná matrika neuvádí druhé jméno novorozeného chlapce Nepomuk, v praxi se toto přízvisko běžně používá. Jméno Jan, německy Johann, totiž bylo poměrně časté a chlapcům se dávalo podle jednoho z českých zemských patronů sv. Jana Nepomuckého, generálního vikáře pražské arcidiecéze a mučedníka katolické církve. Křest v co nejbližší možné době po narození byl přitom zcela běžným úkazem; pokud to bylo možné, kněz dítě pokřtil ještě týž den, případně dne následujícího. Svátost křtu udělená více dnů po porodu byla spíše výjimečným jevem.

Josef Klein, otec malého Johanna Nepomuka, prožil celý svůj život v Brunzejfu, kde se živil poctivým řemeslem, přičemž lze říci, že tkalcovství

¹⁴ Tato obec se nazývala do roku 1947 česky Brunzejf, od tohoto roku již nese dnešní označení Rýžoviště. V literatuře či pramenech se můžeme setkat také s německým názvem Braunseifen.

¹⁵ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZAO, p. Olomouc), *Sbírka matrik Severomoravského kraje*, č. knihy 7501, s. 187.

¹⁶ Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 1.

bylo prakticky rodinným podnikem, neboť manželka Josefa Kleina Magdalena pocházela rovněž z tkalcovské rodiny. Připomeňme, že se nejednalo o neobvyklé řemeslo, právě naopak tkalcovství bylo v Čechách a na Moravě velmi rozšířeným zaměstnáním, a to převážně v oblastech s nepříznivými podmínkami pro zemědělství.

V době narození nejmladšího dítěte již manželé Kleinovi vychovávali Johannovy čtyři starší sourozence – Aloise (16. dubna 1853),¹⁷ Annu (4. listopadu 1854),¹⁸ Marii Magdalenu (30. června 1856)¹⁹ a Julianu (30. listopadu 1857)²⁰ a protože celá rodina byla silně katolická, již od útlého dětství vštěpovali rodiče svým dětem zásady víry a zbožného života, což benjamínka rodiny určitým způsobem zformovalo.

Když Johann dorostl do školního věku, začal navštěvovat obecnou školu v místě svého bydliště, ovšem v roce 1877, tedy ve věku jedenácti let, tuto školu opustil a odebral se ke studiím do arcibiskupského chlapeckého semináře v Kroměříži, kde se vzdělával v souladu s křesťanskými hodnotami. Vysvědčení z prvního pololetí první třídy tohoto semináře je vystaveno ke dni 15. února 1878.²¹ V Kroměříži se chlapec učil němčině, češtině, latině a později řečtině, dále přírodním vědám, náboženství, dějepisu či geografii, v posledních letech pak byla pozornost věnována také filozofii. Prvních šest tříd této školy bylo přitom vedeno jako chlapecký seminář a další dvě třídy byly označeny jako gymnaziální.

Na základě uvedených informací vidíme, že učební plány kroměřížského semináře zahrnovaly široký okruh předmětů, což studentům umožnilo orientaci ve všech vědních oborech a takto získaný všeobecný rozhled byl výbornou přípravou pro studium na vysoké škole.

Po osmi letech studií v Kroměříži složil Johann Klein maturitní zkoušku z následujících předmětů: náboženství, latina, řečtina, němčina,²² geografie a

¹⁷ ZAO, p. Olomouc, *Sbírka matrik Severomoravského kraje*, č. knihy 7500, s. 206.

¹⁸ Tamtéž, s. 229. Anna byla matkou pozdějšího velmistra Německého řádu Roberta Schälzkého, který byl do úřadu zvolen v roce 1936.

¹⁹ Tamtéž, č. knihy 7501, s. 16.

²⁰ Tamtéž, s. 43.

²¹ ZAO, *Vel mistr řádu německých rytířů*, kart. 1.

²² Seminář v Kroměříži byl dvojjazyčný a vyučovacím jazykem Johanna Kleina, který byl německé národnosti, byla právě němčina.

dějepis,²³ matematika, fyzika, přírodopis, filozofie a čeština a maturitní vysvědčení mu bylo vystaveno ke dni 20. července 1885.²⁴

Lze jen těžko říci, kdy se Johann Klein rozhodl pro dráhu duchovního a pro obětavou službu Bohu a lidem, zda to bylo již v dětství katolickou výchovou, nebo až během studia v chlapeckém semináři, nicméně své další kroky po maturitě směřoval mladý Johann na teologická studia do Olomouce.

Bohoslovecká fakulta v Olomouci,²⁵ u jejíhož počátku stáli olomoučtí jezuité, byla poměrně oblíbeným institutem zájemců o studium, o čemž svědčí narůstající počet posluchačů od poloviny 19. století. Řady studentů olomoucké bohoslovecké fakulty doplnil v roce 1885 tedy i Johann Klein a začal se vzdělávat v oborech nezbytných pro duchovního činitele, např. interpretace Bible, hebrejštiny, církevní dějiny či dogmatika. Během studií v Olomouci se dokonce natolik zdokonalil v českém jazyce, že jej ovládal téměř stejně jako svou mateřštinu.²⁶

Studium na bohoslovecké fakultě trvalo čtyři roky, Johann Klein však po celou tuto dobu v Olomouci nezůstal, neboť krátce před svými jedenadvacátými narozeninami, 16. října 1887,²⁷ vstoupil do Řádu německých rytířů a přijal nové jméno Norbert (od této doby budeme tedy používat jeho řádové jméno a nikoli občanské).

Svatý Norbert je od roku 1627, kdy byly jeho ostatky převezeny do premonstrátského opatství na Strahově v Praze, jedním z českých patronů. Narodil se asi roku 1080 v Xantenu v Porýní do rodiny spřízněné s císařem Jindřichem IV.²⁸ Stal se sice duchovním, ale byl ve víře vlažný, žil světským způsobem a nevyhýbal se hlučným radovánkám. Svůj styl života se rozhodl změnit v okamžiku, kdy se při jedné prudké bouři ocitl v nebezpečí smrti a ve svém rozhodnutí vytrval. Rozdal všechn svůj majetek a stal se z něj horlivý kazatel, který po celé zemi hlásal Boží slovo, nabádal k pokání a kázal o posledním soudu, svaté zpovědi a o nejsvětější Svátosti oltářní.

²³ Geografie a dějepis jsou na maturitním vysvědčení spojeny do jednoho předmětu.

²⁴ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 1.

²⁵ K přejmenování na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu došlo až v roce 1919. Do té doby se sousoví „Cyrilometodějská“ v názvu fakulty neužívalo.

²⁶ Das Deutschordenszentralarchiv ve Vídni (dále jen DOZA), *Hochmeister*, kart. 549.

²⁷ Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens*, s. 99.

²⁸ Schikora, R.: *Naše světla. Čtení ze životů svatých*, s. 391.

Svémi misijními cestami se však Norbert velmi vyčerpával a těžce onemocněl. Po svém uzdravení se uchýlil se svými žáky do Prémonstré, kde založil premonstrátský řád žijící dle řehole sv. Augustina, jehož členové měli jít příkladem v odříkavém způsobu života. Podle premonstrátských regulí Norbert žil i po jmenování magdeburským arcibiskupem roku 1126.²⁹ Jeho horlivost rostla s nenávisť jeho odpůrců, kteří se na něj několikrát pokusili spáchat atentát, ale Norbert pokaždé vyvázl bez újmy na zdraví. Vždy se snažil hájit práva církve a velkou měrou přispěl k vyřešení sporu o investituru ve Wormsu roku 1122. Zemřel 6. června 1134 v Magdeburku a svatořečen byl v roce 1582.³⁰

Co se týká výběru duchovního společenství, jistě nebyl v případě Norberta Kleina náhodný, neboť ten se už od útlého dětství setkával s příslušníky tohoto společenství, které v oblasti Bruntálska již tehdy působilo a jehož činnost se dotýkala přímo i Brunzejfu, neboť tamní fara byla od roku 1623³¹ inkorporovanou farou Řádu a působili v ní řádoví kněží. Úzký kontakt Kleinovy rodiny s tímto bratrstvem může ostatně dokazovat i skutečnost, že Řád německých rytířů si jako svou novou rodinu později zvolil rovněž Kleinův synovec Robert Schälzky, syn Norbertovy sestry Anny, který se, jak již bylo dříve zmíněno, stal ve 30. letech 20. století velmistrem.

Jelikož Řád německých rytířů vysílal své budoucí kněze na studia do tyrolského Innsbrucku, odejel na tamní teologickou fakultu i Norbert, aby dále doplňoval své vzdělání. Studium na teologické fakultě s dlouhou tradicí výuky křesťanské filosofie a katolické teologie ukončil v roce 1890 a 27. července téhož roku byl v Innsbrucku vysvěcen na kněze,³² o dva roky později, 18. října 1892,³³ pak v Opavě složil řádové sliby.

²⁹ Schikora, R.: *Naše světla. Čtení ze životů svatých*, s. 392.

³⁰ Rameš, V.: *Po kom se jmenujeme?*, s. 223.

³¹ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Deutschordens-Priesterkonventes Troppau*, s. 43.

³² Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. I, s. 77.

³³ Tamtéž.

II. 2. Kněžské působení v Opavě a v Andělské Hoře

Po návratu z Innsbrucku našel nový kněz Norbert Klein své první působiště v Opavě, kde od 1. listopadu 1890³⁴ působil jako kooperátor při farním kostele Nanebevzetí Panny Marie a činnosti a povinnosti s tím spjaté vykonával dlouhých deset let. Jako duchovní byl prý Norbert Klein výborným a schopným kazatelem, jehož slovní projev vždy upoutal pozornost věřících, kteří si po bohoslužbě odnášeli z kostela hluboké dojmy. Slova mladého kněze katolíky nejen poučovala ve věcech víry a seznamovala s církevními záležitostmi, ale i vyzývala k opravdovému životu z víry a podporovala dobré snahy věřících. Kleinovy kazatelské činnosti si prý velmi cenil i velmistr Evžen Habsburský.

Dne 1. března 1900³⁵ převzal Norbert Klein po Kasimiru Raškovi, který se stal proboštem, úřad kaplana, ovšem pouze na kratší dobu, neboť 7. června 1902³⁶ odešel po dvanácti letech strávených na jednom místě do Andělské Hory, aby zde působil jako spirituál řádových sester a správce farního kostela Narození Panny Marie. Tuto funkci převzal po Konradu Riedelovi, kterého velmistr Evžen Habsburský jmenoval po smrti Kasimira Rašky opavským proboštem. Odchodem Kleina do Andělské Hory se při kostele Nanebevzetí Panny Marie v Opavě uvolnilo místo kaplana, na něž byl dosazen kooperátor Othmar Kloske.³⁷

Kláster v Andělské Hoře fungoval zhruba od poloviny 19. století, kdy do tohoto původně horního městečka přišlo několik sester Německého řádu z Opavy a začalo zde rozvíjet širokou činnost školskou, charitativní a sociální. Sestry pečovaly o dívčí školu, kterou krátce po svém příchodu v obci zřídily, a později i o mateřskou školu sloužící v době prázdnin jako domov pro mládež.

Po smrti Konrada Riedela 27. května 1903³⁸ se Norbert Klein vrátil zpět do Opavy, aby nastoupil jako probošt na uvolněné místo, kde setrval dlouhá léta. Téhož roku se rovněž stal školním komisařem, neboť vzdělávání dětí a mládeže v duchu křesťanských tradic považoval za důležitý úkol všech

³⁴ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. I, s. 80.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž, sv. II, s. 111.

³⁷ Tamtéž, s. 110.

³⁸ Tamtéž, sv. I, s. 78.

pedagogů a velmi aktivně jej podporoval.³⁹ Již v letech 1898 – 1901 vyučoval náboženství na Německé státní škole obchodní v Opavě,⁴⁰ kde si ho jako učitele velmi vážili.

Když v červenci 1903 zemřel papež Lev XIII.,⁴¹ sloužil za něj probošt Klein za účasti mnohých duchovních mši, při níž byli přítomni rovněž někteří političtí představitelé, za všechny jmenujme zemského prezidenta hraběte Thuna-Hohensteina. Ten byl přítomen i počátkem srpna na slavnostní mši za nového papeže Pia X.

Postup Norberta Kleina v církevních úřadech dostal v této době poměrně rychlý spád, neboť již 9. listopadu 1903⁴² se stal viceděkanem a o šest let později děkanem. Ukazuje to na jeho svědomitost, spolehlivost a horlivost, kterou během svého kněžského působení vykazoval, dále velký zájem o věřící a o dění ve své farnosti. Obzvlášť vážně přitom bral svou úlohu vizitátora v rámci svého děkanátu i olomoucké arcidiecéze. Magdalena Kleinová se však radosti z kariérního postupu svého syna nedožila, zemřela ještě v době jeho prvního působení v Opavě 17. srpna 1895 ve věku 69 let.⁴³ Josef Klein přežil svou manželku o celé desetiletí a zemřel 23. září 1905 v nedožitých 82 letech.⁴⁴ Oba jsou pohřbeni na hřbitově v Rýžovišti společně se svým synem Aloisem, který se stal učitelem a zemřel 7. září 1917 a dcerou Julianou zemřelou 28. listopadu 1924.⁴⁵

Aktivní činnost probošta Kleina se v Opavě odrazila mimo jiné v rekonstrukci farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, do které se energicky a s nadšením pustil v roce 1904 a dovedl ji ke zdárnému konci. Opravy proboštského chrámu byly zahájeny pod záštitou arcivévody Evžena Habsburského již na konci 19. století, přičemž bylo pochopitelně přihlédnuto k celkovému rázu kostela. Návrhy pro plánovanou renovaci byly tehdy

³⁹ Norbert Klein byl od roku 1903 komisařem pro německý učitelský ústav, komisařem pro měšťanské školy a rovněž členem okresní školní rady pro město Opavu.

⁴⁰ ZAO, *Velmistř Řádu německých rytířů*, kart. 5.

⁴¹ Papež Lev XIII. vstoupil do dějin svou snahou přizpůsobit katolickou církev moderní době; ve své nejznámější encyklice *Rerum novarum*, se věnuje dělnické otázce a odmítá komunismus jako hnutí vedoucí k diktatuře a nenávisti. Vysloužil si přídomek „dělnický papež“.

⁴² Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. I, s. 78.

⁴³ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž.

vypracovány mnichovským architektem Georgem von Hauberrisserem,⁴⁶ ovšem plány pro novou etapu rekonstrukce probíhající za působení probošta Kleina vytvořil c. k. stavební rada Richard Jordan ve Vídni a schválila c. k. Centrální komise pro umění a historické památky ve Vídni. V rámci oprav byla v roce 1904 do kostela při severní straně instalována Pieta, na níž odborníci pracovali již v roce 1903, zavedeno elektrické osvětlení, zrestaurovány zdi, pilíře, okna, opravena střecha apod. Norbert Klein se rovněž velmi přičinil o vnitřní výzdobu a zařízení starobylého kostela a do dvou bočních kaplí pořídil v roce 1906 v souladu s celkovým vzezřením chrámu nové mramorové oltáře.

Ani přes dlouhotrvající opravy nebyly narušeny pravidelné nebo příležitostné bohoslužby, o čemž svědčí slavnostní mše u příležitosti kněžských jubileí církevních hodnostářů, primice i běžné oslavy církevních svátků, které se vždy konaly za velké účasti věřících. Obrovské oslavy přitom proběhly na začátku prosince 1908, kdy císař František Josef I. slavil 60. výročí nástupu na trůn. Probošt Klein byl během těchto slavností vyznamenán rytířským křížem Řádu Františka Josefa.

Norbertu Kleinovi za mnohé vděčí také farní archiv, neboť probošt důsledně dbal na dobrou práci farního úřadu a na pořádek ve veškerých záznamech. Archiv se nacházel v jednom z pokojů v bytě kaplana, kam Norbert Klein pořídil v roce 1908⁴⁷ dvě skříně pro ukládání matrik a jiných farních dokumentů. Kronika farního kostela se zmiňuje, že při novém pořádání archivu byl dokonce nalezen dosud neznámý manuskript a jiné knihy, které tvoří přínos pro dějiny farnosti.⁴⁸ Blíže je však kronika neurčuje.

Poměrně klidné dny však spěly ke svému konci. Když v roce 1914 zemřel v Sarajevu následník trůnu arcivévoda František Ferdinand d'Este se svou manželkou a měsíc nato byla vyhlášena válka, začaly se hlasitěji ozývat odpůrci Rakousko-Uherské monarchie, ve které měl Řád německých rytířů svou oporu. Řádoví rytíři se v čele s velmistrem Evženem Habsburským aktivně zúčastnili válečných operací, naposledy byl nasazen Vídeňský domácí pěší pluk č. 4, Hoch und Deutschmeister, pod záštitou Řádu byly

⁴⁶ Georg von Hauberrisser rovněž provedl přestavbu hradu Bouzova v románsko-goticko-renesančním stylu a vtiskl mu dnešní podobu. Obnova hradu proběhla v letech 1895-1910.

⁴⁷ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. II, s. 177.

⁴⁸ Tamtéž.

sestavovány špitální vlaky a zřizovány polní lazarety. Válka však pro podunajskou monarchii skončila neslavně a změny, ke kterým v důsledku první světové války v životě řádových bratří došlo, byly klíčové pro to, aby Řád jako celek na evropské půdě přežil.

K výrazné změně došlo i v životě opavského probošta, od 20. srpna 1914⁴⁹ rovněž arcibiskupského rady a konzistorního asesora, Norberta Kleina, kterého František Josef I. jmenoval 19. října 1916 brněnským biskupem. Toto císařské rozhodnutí lze počítat mezi poslední, neboť měsíc poté, 21. listopadu 1916, císař František Josef I., jeden z nejdéle vládnoucích panovníků, zemřel.

⁴⁹ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

3. Brněnským biskupem

V úvodu kapitoly o biskupském úřadu Norberta Kleina upozorníme na skutečnost, že František Josef I. jmenoval do vyšší hodnosti kněze občanského původu, což bylo v Rakousko–Uherské monarchii poměrně výjimečným jevem. Stále zde totiž přežíval středověký obyčej vybírat vysoké církevní hodnostáře z řad šlechty, která byla s monarchií úzce svázána, ovšem málokdy zaujímal ostře nacionalistická stanoviska. K případným stížnostem, že vysoké církevní funkce v českých zemích vykonávali Němci, lze říci, že se převážně jednalo o osoby znalé českého jazyka a dbalé na to, aby projevovaly národnostní nestrannost a toleranci. Národnostní spory mezi Čechy a Němci tito hodnostáři nikdy nepodceňovali a snažili se je v rámci svých možností mírnit.

V době vypuknutí první světové války stál v čele brněnské diecéze brněnský rodák a syn vysoce postaveného důstojníka Pavel hrabě Huyn, který byl často kritizován pro svou výbušnou povahu a přísnost, na druhou stranu se však jednalo o muže s hlubokou vírou, horlivou snahou o prohloubení duchovního života diecezánů a aktivním zájmem o studium bohoslovců v brněnském alumnátu. Kvůli Huynově špatné pověsti však dala olomoucká kapitula po smrti olomouckého arcibiskupa Františka Saleského Bauera v roce 1916 přednost pražskému kardinálovi Lvu Skrbenskému z Hříště a Huyn byl dosazen na uprázdněný svatovojtěšský stolec. Vypjaté válečné poměry prohlubující národnostní ideje však způsobily, že české kruhy Huyna po přeložení do Prahy nepřijaly, což lze přičítat nejen jeho kontroverzní povaze, ale rovněž i skutečnosti, že neovládal češtinu.⁵⁰

V těžkých válečných dobách bylo proto po odchodu Pavla Huyna nutné dosadit do čela brněnské diecéze takového biskupa, který by byl akceptovatelný pro německou i českou stranu,⁵¹ a tím se stal opavský probošt Norbert Klein, který, na rozdíl od svého předchůdce, češtinu výborně ovládal. Jmenování 10. brněnského biskupa potvrdil 17. prosince 1916 papež

⁵⁰ I když se Huyn sám nikdy pořádně česky nenaučil, brněnským bohoslovcům německé národnosti nařídil učit se češtinu, aby dokázali věřícím posloužit v jejich mateřštině.

⁵¹ Vídeňská vláda požadovala, aby byl v Brně biskup německé národnosti, protože olomouckou arcidiecézi řídili Češi (Bauer, Skrbenský).

Benedikt XV. a 28. ledna následujícího roku obdržel Klein v Opavě biskupské svěcení od kardinála Skrbenského.⁵² V sobotu 10. února 1917 přijel Norbert Klein odpoledním vlakem do Brna, kde ho v kostele sv. Jakuba čekalo uvítání a teprve poté odjel do biskupské rezidence na Petrově. Slavnostní intronizace do úřadu proběhla v brněnské katedrále sv. Petra a Pavla v neděli 11. února dopoledne. Ve své intronizační řeči biskup sdělil, že si je plně vědom obtížného úkolu, který na sebe vzal, a na diecezány se obrátil s prosbou o poslušnost a podporu.

„...Se srdcem radostí rozechvěným předstupuji dnes poprvé před Vás jako nový pastýř Váš. Ještě živě tanou mi na myslí vznešené, hluboké a významné obřady svěcení na biskupa; stále ještě slyším slova světícího biskupa, jimiž poučoval o povinnostech biskupského úřadu, jež mi uvědomila, jak zodpovědný úřad jsem na sebe vzal s hodností biskupskou. Je-li již úřad kněžský obtížným andělům, co teprve má říci biskup, přejímaje povinnosti tak obtížné. (...) Drazí diecesáné! Poslouchejte ochotně a rádi nařízení svého biskupa, svých duchovních představených, kteří Bohem jsou povoláni hlásati evangelium, a brzo se přesvědčíte, že Boží moudrost a síla obsažena jest v evangeliu, jeho předpisech a přikázáních...“⁵³

Po nástupu do úřadu neprovedl Norbert Klein žádné personální změny a v jednotlivých funkcích ponechal stávající hodnostáře. V souvislosti s vrchní správou brněnského alumnátu pouze ustanovil preláta Josefa Pospíšila biskupským komisařem. Ten byl společně s kanovníkem Jakubem Kapustou původně jmenován v době episkopátu Pavla Huyna poradcem, protože od školního roku 1911/1912 se ujal direktorátu v alumnátu sám Huyn.⁵⁴

Lze předpokládat, že brněnskému alumnátu a studiu bohoslovců věnoval biskup Klein velkou pozornost, pokud si uvědomíme skutečnost uvedenou již v předchozím textu, že vzdělávání mladých lidí považoval Norbert Klein za životně důležitý úkol už v době svého působení v Opavě. Kodex kanonického práva z roku 1917 navíc stanovil, že biskupovi náleží řídit diecézní seminář, pečovat o něj a často jej navštěvovat; ve vážných

⁵² Uvedená data viz. *Biskupství brněnské*, s. 28.

⁵³ ZAO, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 1.

⁵⁴ Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát*, s. 26.

záležitostech je pak povinen žádat radu poradců.⁵⁵ I přes svůj zájem o mládež ale nový biskup překvapivě upustil od vizitací a biřmování na venkově, od nichž ho odradilo válečné ovzduší.

Netrvalo dlouho a Norbert Klein si získal ve své diecézi přízeň věřících, o čemž svědčí např. deputace Katolického rolnického spolku u biskupa v Brně. Zmíněný spolek ve svých novinách Selské hlasy ze dne 21. února 1917 píše, že jeho zástupci byli v biskupské rezidenci přívětivě přijati a Klein jim srdečně děkoval za upřímná slova pozdravu. Přitom prý vyjádřil přesvědčení, že spolek s ním bude spolupracovat v souladu s křesťanskými zásadami. Za pozornost jistě stojí slova Norberta Kleina pronesená při této příležitosti: *„Já sice nejsem z Vaší národnosti, ale buďte bez obav. Neznám rozdílů mezi diecesány. Přicházím s láskou ke všem a prosím za upřímnost a důvěru. Má residence bude všem stejně otevřena a milerád vyhovím každému, co bude v mé moci...“*⁵⁶ Autoři článku přitom považovali za nutné zvýraznit slova „neznám rozdílů“, což s informací uvedenou hned vzápětí, že biskup mluví velmi plynule česky, zřetelně ukazuje na to, jak nutné bylo zdůraznit Kleinovu nestrannost. Tím si okamžitě získal důvěru diecezánů.

Češtinu ostatně Klein nepoužíval jen při zvláštních příležitostech, právě naopak hovořil česky velmi často, a to nejen z toho důvodu, že celý život žil na českém území, ale také při komunikaci s různými spolky, institucemi či úřady, např. s arcibiskupským ordinariátem v Olomouci.

Oblíbenost nového brněnského biskupa se rozšiřovala poměrně rychle a ke zvýšení jeho váženosti jistě nemalou měrou přispělo i udělení čestného doktorátu, který 24. února 1917⁵⁷ schválil císař Karel na návrh teologické fakulty v Innsbrucku, kde Klein kdysi studoval.

Když byla v roce 1918 vyhlášena samostatná Československá republika a mnoho německých kněží se muselo potýkat s problémy, které vyvstaly kvůli jejich původu, zůstal brněnský biskup Klein poněkud stranou pohledu českých nacionalistů. Převážná část zástupců české veřejnosti totiž kladně hodnotila jeho nestranný přístup k diecezánům, aktivní užívání českého jazyka, pokud to vyžadovala situace, a citlivý přístup k národnostním

⁵⁵ Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát*, s. 27.

⁵⁶ ZAO, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 1.

⁵⁷ Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens*, s. 99.

sporům předchozích let. Diskutovat však lze nad otázkou, zda tento Kleinův úspěch v očích české veřejnosti nemá kořeny spíše v jeho apolitickém postoji. Norbert Klein se totiž nezapojoval do politického dění, ať už na státní či regionální úrovni. V dobách své pastýřské služby zůstával prakticky „lidovým duchovním činitelem“ a tento rámec pak nepřekročil ani jako velmistr Německého řádu. Z tohoto důvodu nikdy nepředstavoval pro české politické kruhy reálnou hrozbu, což ve spojení s faktem, že své německví nikdy neprotěžoval na úkor češství, vedlo k tomu, že se nestal terčem ostrých útoků ze strany českých nacionalistů a nebyl vznesen požadavek na jeho odvolání.

Kladný přístup Norberta Kleina k širokým vrstvám veřejnosti lze ostatně ukázat na příkladě jeho pokynů pro generální vizitace a biřmování z roku 1920.

„...Kristus Pán ustanovil svátost biřmování k utvrzení duše ve víře a k jejímu posílení v boji proti nepřítelům věčné spásy; proto nemají přijetí této svátosti pod záminkou bídy, nouze a nedostatku ani ti nejchudší opomenouti.

Ke svatému biřmování lze přece jít také ve všedním obleku; nových zvláštních šatů není jistě k tomu třeba. Ano, dokonce bosky přijít k sv. biřmování – když už jinak není možno – není zcela jistě žádnou hanbou, vždyť milý Pán Bůh dívá se na srdce biřmovance a ne na jeho oděv nebo obuv. Rodiče nepotřebují se věru stydět poslání svých dětí k sv. biřmování v šatech obnošených. Nejlepším a před Bohem nejpotřebnějším šatem pro biřmovance jest posvěcující milost...“⁵⁸

V prvních letech existence Československa se vedly rozsáhlé diskuze o rozšíření České koleje v Římě o studenty z Moravy. Neznáme sice konkrétní stanovisko biskupa Kleina k této záležitosti, lze však předpokládat, že snahy o vysílání moravských studentů podporoval. Na základně několika dochovaných dopisů⁵⁹ je patrné, že hlavním problémem byly peníze pro udržování alumnů, protože ministerstvo školství a národní osvěty zastávalo názor, že náklady mají být hrazeny těmi institucemi, které studenty vyslaly. Moravská Matice náboženská nebyla totiž finančně natolik silná, aby pokryla veškeré náklady spojené se studii na České koleji.

⁵⁸ Charouz, J. Z.: *Pohledy do dějin brněnské diecéze*, s. 16-17.

⁵⁹ Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA), *Kapitula sv. Petra a Pavla*, kart. 32, sgn. I G, inv. č. 108.

Negativním jevem v katolické církvi se po vzniku Československa stalo masové odpadové hnutí, které zachvátilo celou republiku a nevyhnulo se tudíž ani brněnské diecézi. Na první pohled se může zdát, že brněnský biskup stál ve výhodnější pozici než ostatní pastýři, neboť v jeho diecézi měly proticírkevní nálady nejmenší ohlas.⁶⁰ Na druhou stranu nelze opomenout skutečnost, že po první světové válce silně poklesl počet bohoslovců v alumnátu, který tak stál na pokraji existence a ani brněnská diecéze z toho důvodu nebyla ušetřena nedostatku kněží. Norbert Klein dokonce po válce vyzval regenta alumnátu Aloise Dvořáka, který v obtížných válečných letech neplnil své úkoly svědomitě, aby se ucházel o uprázdněnou faru ve Velkém Meziříčí a na jeho místo byl jmenován Bernard Šústek.⁶¹ V roce 1923⁶² byl Kleinem požádán rovněž učitel církevního zpěvu Antonín Hromádka, aby se zřekl svého místa, neboť byl zcela vytížen jinými povinnostmi.

Protikatolické nálady v nově vzniklé Československé republice začaly sílit a byl vznesen požadavek odluky církve od státu, požadavek práva rozluky v manželství, připravovaly se školské reformy apod. Biskup Klein k těmto proticírkevním aktivitám prohlásil 5. prosince 1918 následující: „...ať si vezmou, co nám nepatří, ale víru a náboženství je třeba bránit.“⁶³ Aktivně však nijak nezasahoval, postupoval v této záležitosti se zdrženlivostí sobě vlastní a veřejně vystupoval jen velmi zřídka. Vystoupil ovšem proti úmyslu zrušit brněnský seminář a nahradit jej generálním seminářem, což lze opět připisovat jeho zájmu o vzdělání mladých lidí. Později také podal oficiální protest proti tomu, že si vláda stále přivlastňovala právo jmenovat kanovníky, i když Novým kodexem kanonického práva přešla pravomoc obsazování dignit na papeže. Ve složitém sporu, který tím vznikl, však nakonec zvítězila vláda.

Novým úkolem brněnského biskupa Kleina a rozšířením jeho povinností se po válce stala rovněž správa Valticka,⁶⁴ které Československu

⁶⁰ Charouz přičítá tento fakt kvalitnímu vzdělávání duchovních, které poskytoval brněnský alumnát, kladnému příkladu tamních pedagogů a rovněž aktivnímu působení biskupa Huyna. Bezpochyby v tom však sehrál svou roli rovněž tradiční příklon Moravanů ke katolictví. Při sčítání lidu roku 1921 se v brněnské diecézi hlásilo k římskokatolické církvi 92,87% lidí.

⁶¹ Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát*, s. 28.

⁶² Tamtéž, s. 50.

⁶³ *Biskupství brněnské*, s. 29.

⁶⁴ Tamní dvě farnosti Valtice a Poštorná původně spadaly pod správu vídeňské arcidiecéze. Skutečnou součástí brněnské diecéze se však Valticko stalo až 2. září 1937.

případlo St. Germainskou smlouvou, ovšem tamním apoštolským administrátorem se brněnský biskup stal oficiálně až od 1. ledna 1925.⁶⁵

Vzhledem k pořádkumilovnosti a pečlivosti Norberta Kleina a s odkazem na jeho podíl v uspořádání farního archivu v Opavě můžeme říci, že stejnou aktivitu projevil rovněž v Brně a zajímal se o chod archivu biskupské konzistoře a biskupské knihovny. Pravděpodobně projevila podporu archiváři Karlu Zhánělovi v jeho žádosti o zvýšení platu ze dne 1. března 1922⁶⁶ a v době jeho episkopátu byl rovněž uspořádán katalog knihovny.

V roce 1923 byl biskup Norbert Klein zvolen velmistrem Řádu německých rytířů, což pro něj znamenalo další přísun povinností, které by sám Klein nestačil zodpovědně vykonávat. V roce 1924 byl proto pro brněnskou diecézi poprvé v dějinách jmenován pomocný biskup Josef Kupka, ale již o rok později, v prosinci 1925, poslal biskup do Říma rezignaci, která byla počátkem následujícího roku přijata, ovšem Klein byl prozatím dosazen do úřadu apoštolského administrátora diecéze. K rezignaci se rozhodl proto, že jej dva zodpovědné úřady velmi vyčerpávaly, v důsledku čehož se zhoršovalo jeho zdraví, a rovněž z toho důvodu, aby nedával nejradikálnějším nacionalistickým kruhům nejmenší příčinu k výtkám na jeho osobu a německou národnost. Osobně cítil, že do českého Brna příliš nezapadá a navíc se chtěl plně věnovat vedení Řádu, což by mu správa brněnské diecéze neumožnila. Po rezignaci byl Klein 4. ledna 1916⁶⁷ jmenován titulárním biskupem syenským a Brno definitivně opustil 15. července 1926.⁶⁸

Úřad apoštolského administrátora diecéze, která nyní neměla sídelního biskupa, pak od 31. května 1926⁶⁹ vykonával Josef Kupka, který se stal brněnským biskupem až v roce 1931 po vyřešení vztahů mezi československou vládou a Vatikánem.

Při odchodu z diecéze se poslední brněnský německý biskup setkal s výrazně kladnými ohlasy na dobu svého působení. Mnohé dopisy diecezánů obsahují poděkování za přízeň, péči a podporu jim projevovanou a přejí mnoho sil v úřadu velmistra. Vřelý vztah k biskupovi můžeme

⁶⁵ Charouz, J. Z.: *Pohledy do dějiny brněnské diecéze*, s. 16.

⁶⁶ MZA, *Biskupský ordinariát Brno*, kart. 128, sgn. C 2/6q, inv. č. 756, f. 36.

⁶⁷ ZAO, *Vel mistr řádu německých rytířů*, kart. 2.

⁶⁸ *Biskupství brněnské*, s. 30.

⁶⁹ MZA, *Biskupský ordinariát Brno*, kart. 409, sgn. E 1/90, inv. č. 1446, f. 11.

demonstrovat na dopise kněze ve Velkých Bílovicích Felixe Čelouda ze dne 7. února 1926: „*Dle přání a rozkazu Vašeho oznámil jsem farníkům s kazatelny pozdravení a biskupské požehnání Vaší Milosti. Způsobilo to farníkům velikou radost; po službách Božích mnoho jich přišlo na faru s prosbou, abych jejich jménem Vaší Milosti poděkoval... Bohužel naše radost byla zkalena zprávou, že Vaše Milost ráčila resignovati na biskupství brněnské, což se nás velmi bolestně dotklo. V naší farnosti budeme vždy s radostí na Vaší Milost vzpomínati. Ze svého vyznamenání mám nyní tím větší radost, bude mně drahou památkou na Vaší Milost a povzbuzením, abych horlivostí byl hoden důvěry Vaší Milosti. Vždy budu vděčně Vaší Milosti pamětliv ve svých modlitbách a zvláště při mši sv. a prosím nejpokorněji, aby Vaše Milost ráčila naši farnost i mě uchovatí v blahé paměti...*“⁷⁰

Znak brněnské diecéze byl v době episkopátu Norberta Kleina doplněn o znak Řádu německých rytířů, tedy černý tlapatý kříž. Konkrétně vypadal celý znak následovně: štít byl dělený a horní polovina polcena. V pravém zlatém poli byl pod císařskou korunou černý orel s červeným štítkem na prsou, v němž bylo stříbrné břevno s černými písmeny MT. V levém červeném poli bylo pět stříbrných kuželů. V dolní stříbrné polovině štítu byl černý tlapatý kříž. Za štítem byl zlatý procesní kříž provázený vpravo mitrou a vlevo ven točenou berlou. Vše bylo převyšeno zeleným biskupským kloboukem.⁷¹

Několik slov věnujme také obrazu biskupa Norberta Kleina, který, stejně jako obrazy ostatních brněnských sídelních biskupů, visí v rezidenci na Petrově. Kleinův portrét nevznikl během doby jeho episkopátu, ale až v letech 1929/1930, kdy si jej vyžádala biskupská konzistoř. Toto dílo opavského malíře portrétů Klein odeslal do Brna v září 1930⁷² a s největší pravděpodobností sám zaplatil výdaje za rám, na což upozornil v dopise ze dne 21. května 1930.⁷³ Za vyhotovení obrazu vyjádřila konzistoř Norbertu Kleinovi vděk a slíbila zachovat mu milé vzpomínky.

⁷⁰ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 2.

⁷¹ Srov. *Biskupství brněnské*, s. 64.

⁷² Diecézní archiv Biskupství brněnského se sídlem v Rajhradě, *Biskupská konzistoř Brno*, kart. 1721, sgn. K 1169, inv. č. 7032, f. 5.

⁷³ Tamtéž, f. 17.

4. Velmistrem Německého řádu

ThDr. Norbert Klein byl 30. dubna 1923⁷⁴ zvolen generální kapitulou 59. velmistrem Řádu německých rytířů; jednalo se o prvního velmistra občanského původu. Volba bývalého opavského probošta a brněnského biskupa byla podmíněna mnoha faktory, přičemž společným bodem byla snaha překonat strnulost v existenci Řádu a reorganizovat celé rytířsko-duchovní společenství, které by bez radikální změny zkostnatělého systému nemělo v nově uspořádané Evropě nejmenší šanci na přežití. Jeho zvolení přesto nebylo tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát a výsledek volby nebyl ani po několika kolech jednoznačný.

IV. 1. Problematika Řádu po první světové válce

Když se v roce 1894 stal velmistrem Řádu německých rytířů arcivévoda Evžen Habsburský, nikdo netušil, že do čela společenství nastoupil nejen poslední Habsburk, ale rovněž poslední šlechtic a rytíř. V každém případě se však jednalo o výraznou osobu, která dala podnět k renovacím řádových hradů, zámků a jiných statků,⁷⁵ a také velmi schopného a aktivního důstojníka rakouské armády, ve které dosáhl té nejvyšší hodnosti, když se stal rakouským polním maršálem. Arcivévodova snaha připomenout a znovu vyzdvihnout bývalou slávu rytířského řádu však již byla zbytečná.

Arcivévodovu činnost na našem území nám dodnes připomíná především hrad Bouzov, který se velmistr Evžen rozhodl nákladně obnovit a vybudovat z něj reprezentativní sídlo. Tímto velkým úkolem pověřil mnichovského architekta Georga von Hauberrissera, který provedl přestavbu hradu v románsko-goticko-renesančním stylu v letech 1895 – 1910.

⁷⁴ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918-1938*, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, s. 133.

⁷⁵ Uveďme především rekonstrukci opavského chrámu, velmistrovské rezidence v Bruntále, solnohradského Hohenwerfenu apod.

Rekonstrukce hradu začala novou výstavbou zříceného severního traktu, poté bylo strženo jihovýchodní Oppersdorfské křídlo a na jeho půdorysu bylo postaveno nové, které mělo sloužit jako hlavní sídlo velmistra. V letech 1897 – 1899 pak byla postavena hlavní věž.⁷⁶ Vlastní hrad se tedy skládá ze tří křídel – Oppersdorfského, Východního a Alžbětina, celek je obklopen 12 metrů hlubokým příkopem a na hradním nádvoří na sebe poutá pozornost 40 metrů hluboká studna vyhloubená ve skále.

Evžen Habsburský poté odkoupil z kláštera S. Maria della Salute u Canale Grande v Benátkách vnitřní zařízení ze 13. století náležející tehdy Řádu a nechal jej dopravit do Bouzova.⁷⁷ Bouzovský hrad získal touto zásadní přestavbou monumentální vzhled a stal se dominantou celého okolí. Architektonické prvky jednotlivých slohů jsou použity velmi promyšleně a dodávají hradu neobyčejně malebný vzhled.

Do života Řádu však velmi výrazně zasáhla první světová válka, jejíž výsledek znamenal pro toto společenství prakticky katastrofu, neboť rozpad Rakousko–Uherské monarchie a vznik nástupnických států učinil konec starému rozdělení Řádu do tří provincií. Jednotlivé bailivy od sebe byly odtrženy a nacházely se na území nových samostatných států, což velmi ztížilo jejich vzájemnou komunikaci. Ani jedna z nástupnických zemí nebyla německým rytířům nakloněna a celkovou situaci navíc komplikovala skutečnost rodového sepletí velmistra s bývalým panovnickým rodem. Protihabsbursky orientované skupiny v Československé republice prohlašovaly Řád německých rytířů za čestnou instituci Habsburků, a protože majetek tohoto rodu podléhal konfiskaci, byla nucená státní správa uvalena rovněž na řádové statky, které byly mezi habsburský majetek počítány.

Bylo naprosto zřejmé, že se Řád ocitl v hluboké krizi a pokud chtěl na evropské půdě přežít, musel se přizpůsobit novým podmínkám. Prakticky jediným možným řešením byla celková reforma Řádu a abdikace arcivévody Evžena, který se rozhodl zvýšit vliv kléru a rozšířit Generální kapitulu o čtyři řádové kněze, k čemuž došlo 8. dubna 1921.⁷⁸ Jednalo se o následující

⁷⁶ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mir“*, s. 33.

⁷⁷ Rác, R.: *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr Řádu německých rytířů (1863 – 1954)*, s. 92.

⁷⁸ Tamtéž, s. 129.

osoby: brněnský biskup Dr. Norbert Klein, opavský převor Hubert Hanke, převor v Laně Korbinian Langebner a převor v Lublani Valerian Ucak.

Dalším nezbytným krokem vedoucím k celkové reorganizaci Řádu byla volba zástupce velmistra, který by prováděl stanovené vizitace a měl určena vlastní práva a povinnosti. Do úřadu tohoto generálního vizitátora byl 21. května 1921 valnou většinou⁷⁹ zvolen Norbert Klein a v této funkci jej velmistr Evžen potvrdil 25. května 1921.⁸⁰

Tlak vůči německým rytířům však neustával a když se dosavadní řádová správa stala neudržitelnou, učinil arcivévoda Evžen po zralé úvaze zásadní rozhodnutí a roku 1923 odstoupil ze své funkce. Ve svém prohlášení z Basileje 22. dubna 1923 mimo jiné napsal: „...*Nach reiflicher Erwägung und aus erheblichen Ursachen begeben ich mich des Meistertumes und der Ordensadministration und leiste gemäß der von mir beschworenen Wahlkapitulation dem versammelten Großkapitel Verzicht auf das Amt und die Würden eines Hoch- und Deutschmeisters unseres Ordens und auf alle damit verbundenen Vorzüge, Rechte und Nutzungen, getreu meinem Leitsatze: „Magis prodesse quam praeesse!“ ... Meinem Gelübde getreu, verbleibe ich als Ordensbruder in Ihrer Mitte, von dem gleichen Wunsche beseelt, dem Orden auch weiterhin nach Kräften zu dienen...*“⁸¹

Po abdikaci velmistra Evžena bylo nutné zvolit do čela společenství někoho, kdo by dokončil obrodu Německého řádu, někoho, kdo by vyzdvihl jeho charitativní činnost a upevnil jeho postavení v řadě ostatních duchovních řádů. Schopnosti k tomuto úkolu musel arcivévoda Evžen vidět v osobě Dr. Norberta Kleina, neboť jeho zvolení velmi aktivně podporoval, přesto však měla volba nového velmistra dramatický průběh. V prvním volebním kole 29. dubna 1923 získal tři hlasy hrabě Mensdorff, stejný počet připadl Kleinovi a

⁷⁹ Klein byl zvolen 7 hlasy z 8 možných.

⁸⁰ Uvedená data viz. Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, s. 10-11.

⁸¹ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 2. „Po zralé úvaze a z vážných příčin se vzdávám mistrovství a správy řádu a zříkám se, podle své přísahy volební kapitule nově shromážděné velké kapitule, úřadu a hodnosti velmistra a německého mistra našeho řádu i s tím spojených výhod, práv a požitků, jsa věren svému heslu – *magis prodesse quam praeesse!* (Raději prospívat, než stát v čele)... Věren svému slibu zůstávám jako řádový bratr ve vašem středu, proniknut stejným přáním sloužit i nadále řádu podle svých sil.“ (překlad Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 157).

po jednom hlasu získali zemský komtur Reischach a převor Hanke.⁸² Z této patové situace je zřejmé, že řádoví rytíři se nechtěli tak snadno vzdát svých práv a nebyli připraveni na klerikalizaci Řádu. Následující dvě kola jen potvrdila nerozhodnost situace a volba proto byla o jeden den odročena.

Když se velmistr Evžen dozvěděl o průběhu volby, odeslal kapitule telegram, v němž potvrdil Norberta Kleina a tento arcivévodův přímý zásah rozhodl, že v dalším volebním kole byl zvolen brněnský biskup. K převedení hodnosti velmistra na Norberta Kleina došlo v den šedesátých narozenin Evžena Habsburského 21. května 1923.⁸³ Dne 25. srpna 1923 potvrdil volbu nového velmistra Vatikán.

Slavnostní intronizace do úřadu proběhla na řádovém zámku v Bruntále ve čtvrtek 27. září 1923. Již v předvečer své intronizace Norbert Klein krátce promluvil z balkonu bruntálského zámku ke shromážděným lidem a vyjádřil svou naději na pokračování humanitární činnosti Řádu a přátelského soužití obyvatel Bruntálu a příslušníků Německého řádu.

V den intronizace v 9 hodin ráno se z bruntálského zámku vydal ke kostelu slavnostní průvod, v jehož čele byl nesen kříž. Pak se řadilo úřednictvo, řádové sestry, klerikálové, přítomni byli rovněž čtyři řádoví rytíři a na konci průvodu konečně kráčel velmistr Klein v doprovodu převorů z Opavy, Lany (Tyroly) a Laibachu (Jugoslávie).

Po obřadních úkonech, při nichž celebroidal opavský probošt Paul Heider, se průvod odebral z kostela zpět do zámku, kde v kapitulním sále celá slavnost pokračovala. Velmistr ve své intronizační řeči⁸⁴ připomněl heslo svého předchůdce „*Raději prospívat, než stát v čele*“ a tuto zásadu rovněž přijal za vlastní. Vyjádřil své rozhodnutí pracovat ze všech sil na tom, aby Německý řád plnil své dávné cíle a svou službou přispíval k blahu lidstva. K pomoci a podpoře tohoto úkolu, ať už fyzickou činností, duchovní službou nebo modlitbou, otevřeně vyzval i své spolubratry a řeholnice.

Obroda celého duchovního společenství však byla velmi zdoluhavá a komplikovaná, což Řádu příliš neprospívalo. O jeho stále trvajícím neutěšeném stavu svědčí rozhodnutí papeže Pia XI., který k německým

⁸² Rác, R.: *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr Řádu německých rytířů (1863 – 1954)*, s. 133.

⁸³ Tamtéž, s. 135.

⁸⁴ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

rytířům vyslal v roce 1927 kapucína Hilarina Feldera jako papežského vizitátora a ten po seznámení s vnitřními poměry v Řádu vyjádřil nutnost okamžité restrukturalizace společenství, přičemž se mělo vycházet z regulí sestavených Peterem Riegelem v roce 1871. Z předchozího textu víme, že Riegelova statuta upřednostňovala již ve své době činnost kléru nad profesním rytířstvem, a proto znamenalo nynější využití těchto regulí faktický konec rytířské složky Řádu, která novými událostmi ztratila svůj význam.

V průběhu reorganizace řádové správy byly zrušeny všechny úřady vyhrazené rytířům a rytířský element pak zmizel i z názvu společenství, které přijalo nové označení Německý řád Panny Marie Jeruzalémské. Z řádových stanov měly být vyjmuty veškeré problematické věty týkající se např. výsad šlechty a habsburského panovnického domu. Na druhou stranu však mělo být dohlédnuto na to, aby nebyla poškozena práva ještě žijících rytířů, kteří měli uprostřed svého společenství s co nejmenšími omezeními dožít. Takto nově vypracovaná statuta byla potvrzena 27. listopadu 1929, čím byla přeměna Řádu v klerikální instituci dokončena. Řeholním oděvem zůstal i nadále bílý hábit s černým křížem.

Existenci Řádu zaměřeného již zcela na pečovatelskou službu uznaly koncem roku 1927 konečně i nástupnické státy a prohlásily, že tato duchovní instituce nadále nebude zakoušet útoky ze strany státu, ale naopak by měla být podporována.⁸⁵

Činnost Norberta Kleina jako prvního klerikálního velmistra byla bezesporu obtížná a je obdivuhodné, jak se dokázal i přes mnohé těžkosti vyrovnat s kritickou situací Řádu, nemůžeme však tvrdit, že to byl pouze on, kdo upevnil postavení Německého řádu na československé a evropské půdě. Cesta reorganizace Řádu byla zdlouhavá a rozhodně nebyla dokončena během života Norberta Kleina. Německý řád si své těžce vydobyté postavení musel hájit i po smrti prvního klerikálního velmistra, těžkou ránu mu však uštedřilo nacistické Německo a poté i nástup socialismu, kořeny tohoto duchovního společenství ale nikdo zničit nedokázal a Německý řád se po těžkostech vždy znovu chopil činnosti, ke které se zavázal.

⁸⁵ Tümler, M.: *Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart*, s. 86.

IV. 2. Záležitosti inkorporovaných a patronátních far

Kněží Německého řádu spravovali farnosti na severu Moravy a ve Slezsku, jejich činnost je spjata s místy jako Andělská Hora, Bouzov, Bruntál, Dolní Dlouhá Loučka, Opava, Rýžoviště, Vrbno a jiné lokality, přičemž kostely a příslušející fary bratrstvo spravovalo vlastním nákladem. My se v této kapitole zaměříme na některé záležitosti řádových far, které spadají do doby velmistrovského úřadu Norberta Kleina.

Znovu připomeňme, že ani jako velmistr Klein nezůstal ušetřen národnostních sporů, které se odehrávaly i ve svěřených farnostech. Problémem byl především nedostatek českých kněží, či alespoň německých kněží ovládajících češtinu, čímž docházelo k nespokojenosti českých farníků.⁸⁶ Jejich přání, aby se konaly české bohoslužby a aby duchovní dokázali posloužit farníkům v jejich mateřštině, však nebyla ze strany Německého řádu většinou vyslyšena. Na skutečnost, že nedostatek česky mluvících kněží působil velké komplikace, můžeme ukázat na příkladu Dolní Dlouhé Loučky.

Dne 4. května 1924 odeslal předseda Místního odboru národní jednoty v Dolní Dlouhé Loučce Štěpán Šenk dopis arcibiskupské konzistoři v Olomouci, ve kterém jménem české menšiny žádá, aby konzistoř zasáhla v otázce obsazení tamní fary a požadovala, aby Německý řád dosadil do farnosti kněze znalého češtiny.

„...Ve zdejší obci žije 133 duší čítající čes. menšina. Toť počet Čechů podle sčítání lidu z r. 1921, ve skutečnosti žije zde Čechů daleko více, kteří dnes jsou už zcela poněmčeni, ale přece kupř. sv. zpověď vykonávají česky, protože německy se nedovedou vyzpovídati. Podobně neznalost jazyka čes. působí zde nesnáze, nedorozumění a mrzutosti při posluhování sv. svátostmi kupř. při křtu nebo sňatku a při žádostech o vyhotovení čes. dokumentů. Též je v obci čes. jednotřídní škola obecná. Z obavy, že by řád něm. rytířů naši přímou žádost vůbec nevzal v úvahu – zdejší kněží staví se vždy nepřátelsky proti každému sebenepatrnějšímu čes. hnutí – prosím nejdůstojnější

⁸⁶ S národnostními spory se nesetkával pouze Klein, ale i jeho nástupci. Robert Schälzky dokonce ve 30. letech uvažoval, že by ke zlepšení vztahů s ČSR mohlo přispět to, že by část kleriků místo do Innsbrucku vysílal studovat do Prahy, aby se zde seznámili s českou mentalitou a osvojili si český jazyk.

*arcibiskupskou konsistoř, aby působila podle možnosti při ustanovování zdejších kněží...*⁸⁷

Nutnost dosazení do Dolní Dlouhé Loučky kněze, ovládajícího český jazyk, potvrdil arcibiskupské konzistoři i děkanát v Šumvaldě. Ten svůj postoj zdůvodnil tím, že se po rozparcelování pozemků rozroste tamní česká menšina a také považoval za nevyhovující řešení to, že by do české menšinové školy v Dolní Dlouhé Loučce musel docházet šumvaldský kaplan.

Konzistoř na základě uvedených žádostí odeslala velmistru Kleinovi dopis, kde ho nabádá k tomu, aby přijal taková opatření, která by potřebám farníků v Dolní Dlouhé Loučce vyhovovala.

S podobným požadavkem přišli rovněž farníci z Otic u Opavy, které byly přifařeny k Opavě. Žádali českého kněze, jenž by vykonával duchovní správu a na otické čtyřtřídní škole vyučoval náboženství, neboť žádný z pěti řádových kněží působících tehdy při proboštském kostele Nanebevzetí Panny Marie v Opavě neovládal češtinu.

Nespokojenost v otázce obsazování far německými duchovními se však v žádném případě nemohla projevit na Bouzově.

Bouzovské panství se stalo majetkem Řádu roku 1696, ale tamní fara byla řádu inkorporována až v roce 1845,⁸⁸ tedy v době, kdy stál v čele Řádu německých rytířů arcivévoda Maxmilián Josef. Od tohoto roku obsazoval bouzovskou faru Řád, který sem vždy dosadil českého kněze, takže bouzovská farnost, ač přičleněna německým rytířům, byla jedinou, kde se konaly výhradně české bohoslužby. Řád se v následujících letech podílel svými aktivitami na chodu farnosti, správě a údržbě fary a kostela sv. Gotharda stejně jako hřbitovního kostela sv. Máří Magdaleny.

Po vzniku Československé republiky se i v bouzovské farnosti projevilo odpadlictví od katolické církve, takže v roce 1921 se zde hlásilo 38 osob k československé církvi. Tento počet byl poměrně stabilní, neboť v roce 1930 se ke zmíněné církvi hlásilo 40 bouzovských obyvatel. Ve 20. letech byly v Bouzově zapsáni rovněž dva evangelíci a jedna osoba bez vyznání a k roku 1930 se pak hlásili čtyři lidé k pravoslaví.⁸⁹

⁸⁷ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 30.

⁸⁸ *Bouzovsko. Krajina a lidé*, s. 166. Farnost tehdy spravoval P. Jan Hausmann.

⁸⁹ Tamtéž. Všechny zmíněné údaje s. 168.

Bouzov se o trochu více proslavil v roce 1929, kdy do městečka a na tamní hrad přijel prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk, jehož cesta byla předem pečlivě naplánovaná a jehož jménem Německého řádu vítal před hradem i velmistr Klein. Detailně se však této tématice věnuje kapitola IV. 4., tudíž se nyní nebudeme návštěvou prezidenta podrobněji zabývat.

V souvislosti s činností Norberta Kleina na Bouzově můžeme ještě zmínit opravu farního kostela sv. Gotharda, na kterou velmistr v roce 1931 poskytl částku 10 000 Kč. Rekonstrukce si celkově vyžádala více než 30 000 Kč, ale zbytek částky uhradil kostelní výbor.⁹⁰ V roce 1932 proběhly opravné práce rovněž na budově fary, k nimž sestavil rozpočet zednický a tesařský mistr Jan Zatloukal z Podolí. Na opravu poškozených zdí a sklepa se počítalo s celkovými náklady ve výši 3145 Kč.⁹¹

Místem, které je s Německým řádem spjata velmi úzce, je Bruntálsko. Tamní panství zakoupil Řád německých rytířů v roce 1621 a postupem doby nechal zrekonstruovat bruntálský zámek, který se po napoleonských válkách stal osobním sídlem velmistra. Fara v Bruntále byla řádu inkorporována v roce 1840 a duchovní správu a chod farnosti zajišťovali od té doby řádoví kněží.

Velkým problémem pro Řád se ve 20. letech 20. století stalo zavedení češtiny jako jediného vyučovacího jazyka v dříve dvojjazyčném semináři v Kroměříži, kde svého času studoval i velmistr Klein. Protože němečtí studenti přišli o možnost studovat v Kroměříži, poskytl Norbert Klein seminaristům náhradní prostory ve své bruntálské rezidenci, ale od počátku bylo zřejmé, že se jedná pouze o provizorní řešení a že se otázka studia pro německé chlapce musí co nejdříve vyřešit. Iniciativy se v této záležitosti chopil opavský probošt Paul Heider, který se rozhodl postavit v Bruntále novou budovu, do které by se chlapecký seminář mohl přestěhovat, rozhodně však nešlo o snadný úkol, protože bylo nutné zajistit stavbu nejen po finanční, ale i po politické stránce. Diplomatických záležitostí se tedy chopil sám velmistr Klein a rovněž senátor hrabě Stolberg, přičemž bylo rozhodnuto, že veškeré stavební pozemky věnuje Německý řád z vlastního majetku. S financemi to bylo poněkud obtížnější, neboť peníze na stavbu semináře si

⁹⁰ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 47.

⁹¹ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 30.

museli katolíci převážně obstarat sami a rozhodně se na tehdejší dobu nejednalo o malou sumu. Stavba si průběžně vyžádala kolem sedmi milionů korun a tento obnos byl nashromážděn jen díky sbírkám a darům věřících.⁹²

Stavba bruntálského chlapeckého semináře byla nakonec úspěšně dokončena a v roce 1926 ji Norbert Klein vysvětil. Nad vstupním portálem se díky finančním darům německých katolíků ocitla slova olomouckého arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana *Německému národu – německé kněze*.⁹³ Seminář sloužil svému účelu do roku 1938, kdy byl zavřen, neboť si NSDAP chtěla v jeho prostorách zřídit stranickou školu. Z plánu ale nakonec sešlo.⁹⁴

Připomenout můžeme ještě otázku nového správce bruntálského děkanátu, kterou velmistr Klein řešil v roce 1929. Se souhlasem olomouckého arcibiskupství do tohoto úřadu dosadil svého synovce Roberta Schälzkého.⁹⁵

Velká pozornost ze strany Řádu byla věnována také Opavsku. Samotné město Opava zažilo 13. září 1925 velkou slavnost, neboť se tehdy světilo pět nových zvonů za účasti oblíbeného velmistra Kleina. Jeden ze zvonů byl dokonce pojmenován „Sv. Norbert“, vážil 2305 kg a stál 66 845 Kč.⁹⁶ Ostatní čtyři zvony byly pojmenovány podle sv. Marie (3240 kg, 93 960 Kč),⁹⁷ sv. Jiřího (1300 kg, 37 700 Kč),⁹⁸ sv. Alžběty (980 kg, 28 420 Kč)⁹⁹ a sv. Anny (508 kg, 14 732 Kč).¹⁰⁰

Během úřadu Norberta Kleina jako velmistra Německého řádu byla postavena rovněž nová farní budova v Kateřinkách,¹⁰¹ protože původní fara byla dle různých posudků již neobyvatelná a pro kněze, kteří by tam bydleli, by představovala poměrně velké nebezpečí, na což Kleina upozornil i olomoucký arcibiskup Leopold Prečan. Stará budova fary byla vlhká, tmavá, prostorově nedostačující a její stav byl tak špatný, že odborníci nedoporučovali pouhou opravu, ale zcela novou budovu. Na nutnosti postavit

⁹² Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 160.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Záměr NSDAP překazil poslední rektor semináře Karl Schrammel, který byl v roce 1941 odvečen gestapem. Zemřel v roce 1945 v koncentračním táboře v Buchenwaldu.

⁹⁵ ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 30.

⁹⁶ Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. II, s. 263.

⁹⁷ Tamtéž, s. 262.

⁹⁸ Tamtéž, s. 263.

⁹⁹ Tamtéž, s. 264.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Kateřinky jsou městskou částí Opavy.

v obci novou faru se shodli jak zástupci obce, tak i úřady a Německý řád, ovšem zpočátku panovaly rozpory ohledně stavebního místa. Na stavbu nové fary v Kateřinkách se přitom počítalo s nákladem asi 320 000 Kč, z něhož měl patronátní třetinu zaplatit Německý řád.¹⁰²

V období první Československé republiky se Německý řád staral i o další farnosti, kde zajišťoval vše potřebné v duchovní oblasti. Celkem Řád v této době pečoval o jedenáct farností a osmnáct kostelů,¹⁰³ je tedy zřejmé, že bratrstvo muselo kromě zmíněných záležitostí zajišťovat a řešit spoustu dalších otázek a problémů, ať už správních, organizačních, rekonstrukčních či právních.

IV. 3. Pozemková reforma na statcích Řádu v Československu

Zákon o pozemkové reformě, tzv. záborový zákon, byl přijat 16. dubna 1919¹⁰⁴ v podobě návrhu agrární strany¹⁰⁵ a určoval, že má být zabrán soukromý pozemkový majetek o výměře nad 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. Tato zabraná půda měla být poté rozdělena mezi drobné rolníky, kteří z nedostatku možností zisku nové půdy odcházeli do průmyslových center, čímž se vylidňoval venkov. Dokonce i vystěhovalectví z Československé republiky bylo způsobeno hlavně tím, že obyčejný venkovský člověk nemohl získat dostatek půdy k tomu, aby zabezpečil sebe a svou rodinu.

Na první pohled se může zdát, že zákon o pozemkové reformě byl poměrně radikálním řešením stávající situace, ovšem samotné jeho provádění bylo realizováno umírněně a pomalu. Navíc účelem reformy nebyla úplná likvidace velkostatků, ale jejich postupná redukce. Vedení Československé republiky si totiž uvědomilo, že zdravá existence státu má mít oporu v dostatečném počtu soběstačných a prosperujících zemědělců,

¹⁰² ZAO, *Velmistr řádu německých rytířů*, kart. 31.

¹⁰³ <http://www.nemeckyrad.cz/naroky.asp>

¹⁰⁴ Voženílek, J.: *Pozemková reforma v Československé republice*, s. 25.

¹⁰⁵ Vedle návrhu agrárníků existovala ještě radikální teorie socialistů, kteří požadovali konfiskaci veškerého majetku velkostatků, protože půda podle nich patří celému národu, má být mezi uživatele rozdělena a ti z ní mají platit nájemné.

kterých však tehdy bylo málo a drtivou převahu ve vlastnictví půdy měli právě velkostatkáři. Maloroľníci nebyli schopni velkostatkům konkurovat a tudíž neměli šanci vedle nich přežít. Skutečnost, že nová půda je pro tyto drobné roľníky prakticky nedostupná, vyvolávala tzv. hlad po půdě, který se Československá republika rozhodla zmírnit, neboť jí hrozilo výrazné zeslabení hospodářské základny, a to si nemohla vzhledem k poválečné tíživé sociální situaci dovolit.

Prováděním celé reformy byl pověřen Státní pozemkový úřad v Praze, který byl přímo k tomuto účelu zřízen a provádění reorganizace půdy řídil pod vedením Jana Voženilka až do třicátých let, kdy pozemková reforma skončila. Zanikl v roce 1935.

V rámci pozemkové reformy je důležité rozumět několika pojmům, především je nutné upozornit, že zábor neznamena totéž co vyvlastnění, příp. konfiskace, ale označuje půdu, kterou může být vlastník nucen postoupit. Samotným zábořem se tedy ještě neprovádí pozemková reforma. Pokud však stát část zabraného majetku přebere, musí dosavadnímu vlastníkovu půdy zaplatit přejímací cenu¹⁰⁶ a ti, kterým byly nemovitosti přiděleny, platí ze ně státu, lépe řečeno Státnímu pozemkovému úřadu, cenu přidělovou, která je vždy vyšší než cena přejímací kvůli zaplacení výdajů spojených s výkupem a přidělem.¹⁰⁷

Dalším termínem je zbytkový statek; je to samostatná hospodářská jednotka, která v rámci celého panství fungovala poměrně nezávisle a nebyla tedy použita pro parcelaci. Tyto samostatné dvory, jež měly vesměs rozlohu 100 ha, pak byly jako celek prodávány majetnějším soukromníkům.

Propuštění půdy zjednodušeně znamená, že má majitel zabrané půdy větší než 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy nárok, aby mu bylo těchto základních 150 (či 250) ha půdy ze záboru propuštěno. Majitel má však ještě jinou možnost, jak dostat své vlastnictví ze záboru, a to tak, že si zjistí, zda nebyl jeho majetek ze záboru vyloučen. Ze záboru totiž mohly být vyloučeny *„objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží*

¹⁰⁶ Stanovuje se podle odhadu, jaká by byla cena přebíraného majetku při volném prodeji v letech 1913-1915.

¹⁰⁷ Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatkách římsko-katolické církve*, s. 9.

hospodaření na zabraných nemovitostech“.¹⁰⁸ Protože však stát jasně nestanovil, co přesně lze za právní a hospodářskou samostatnost považovat, záleželo pouze na Státním pozemkovém úřadu, zda tyto skutečnosti majetku přízná či nikoli.

Řád německých rytířů vlastnil k roku 1919 celkem 26 900 ha půdy, z toho na Moravě 9 900 ha a ve Slezsku 17 000 ha,¹⁰⁹ patřil tedy v Československé republice k velkým pozemkovým vlastníkům a na základě výše uvedených informací měl na svých moravských a slezských statcích přijít o 26 650 ha veškeré půdy. Pozemková reforma však ani zdaleka tyto cíle nesplnila, protože roku 1933, kdy se s pozemkovou reformou končilo, Řád stále vlastnil více než 25 000 ha veškeré půdy a rozparcelováno bylo pouhých 1663 ha.

Slabé výsledky reorganizace půdy v době první Československé republiky měly jistě více důvodů, hlavním nedostatkem však byl již sám záborový zákon, který reformu pouze umožňoval, tedy neprováděl. V případě Německého řádu dokonce stát přistoupil na určitý kompromis a byl ochoten k ústupkům, k čemuž přispělo i osobní setkání prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka s velmistrem Kleinem na Bouzově v roce 1929. Masaryk byl seznámen s činností Německého řádu, jehož snahy o záchranu co největšího množství pozemků a nemovitostí lze přičítat především skutečností, že bratři a sestry Německého domu z výnosů svých statků vydržovali vlastní nemocnice, školská zařízení a ostatní instituty na území severní Moravy a Slezska. Záchrana co největšího množství pozemků a statků proto byla v popředí jejich zájmu.

V roce 1923, kdy se Norbert Klein ujal úřadu velmistra svého Řádu, byla však pozemková reforma již v plném proudu a Klein se tedy musel s postupnými ztrátami některých pozemků potýkat, především na sídelním velkostatku Bruntále a na velkostatku Bouzov. Podporu však Řád našel ve svých zaměstnancích, kteří pracovali na pozemcích ve Slezsku. Ti dokonce napsali 26. ledna 1924 prohlášení,¹¹⁰ ve kterém žádají ochranu řádových statků před plánovanou parcelací. Svou žádost zdůvodňují tím, že by v době,

¹⁰⁸ Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 10.

¹⁰⁹ Uvedené údaje jsou pouze orientační.

¹¹⁰ ZAO, *Vel mistr řádu německých rytířů*, kart. 24.

kdy se stát potýká se špatnou sociální situací způsobenou válkou a se stoupající nezaměstnaností, nenašli vzhledem ke svému vyššímu věku novou práci a jejich rodinám by hrozila bída. V prohlášení se rovněž zmiňují, že ochrana, kterou poskytují zákony na ochranu zaměstnanců z rozparcelovaných statků, je absolutně nedostačující.

Německý řád samozřejmě nebyl dosahů pozemkové reformy ušetřen a změny v jeho vlastnictví nám přiblíží následující tabulky;¹¹¹ údaje v nich jsou uváděny v hektarech.

Tabulka první

Velkostatek	Veškerá půda	Zabraná půda zemědělská	Zabraná půda veškerá	Zem. půda propuštěná a vyloučená	Veškerá půda propuštěná a vyloučená	Podniky propuštěné a vyloučené
Bouzov	24 555,72	330, 86	2823, 96	7	32, 50	1 pivovar 1 sladovna továrna na likéry 1 lihovar železářny Lázně Karlova studánka 1 pila
Bruntál	2 lihovary	756, 70	13 080, 95	488, 87	729, 41	
Kliplák	1 pivovar	223, 93	228, 37	-	-	
Dlouhá Loučka	5 pil	921, 28	6593, 78	33, 57	81, 03	
Štítina	1 důl	609, 91	1876, 61	2, 36	3, 38	

Tabulka druhá

Velkostatek	Dosud vlastní zem. půdy zabrané	Dosud vlastní veškeré půdy zabrané	Dosud vlastní podniky zabrané	Novým vlastníkům drobným	Zbytkářům a středním	Dosud vlastní celkem
Bouzov	48, 86	2506, 96	1 mlýn	254	30, 50	2539, 46
Bruntál	256, 53	12 340, 24		11, 30	-	13 069, 65
Kliplák	190, 93	195, 37		33	-	195, 37
Dlouhá Loučka	204, 21	5 791, 75		356, 50	364, 50	5 872, 78
Štítina	24, 22	1259, 95		475, 30	137, 98	1259, 95

¹¹¹ Podle studie E. Červinky *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 22-23.

Pokud se zaměříme na jednotlivé velkostatky, vidíme, že nejvíce půdy (13 080, 95 ha veškeré) bylo zabráno na bruntálském velkostatku, jehož velikost souvisela s tím, že tamní zámek se stal po napoleonských válkách sídlem velmistra Řádu německých rytířů. Je tedy logické, že tato oblast se stala v rámci Řádu prakticky nejdůležitější a šlo především o její prosperitu a pozemkové zisky. O postavení bruntálského panství pak svědčí i to, že uvedené 2 lihovary, pivovar, lom, 5 pil a důl (tab. 1) se všechny nacházely na pozemcích tohoto velkostatku.

Bruntálský velkostatek je také jako jediný z pěti uvedených důkazem, že Státní pozemkový úřad nedodržel stanovený limit maximální propuštěné půdy, neboť zde bylo propuštěno téměř 489 ha zemědělské a 729 ha veškeré půdy. Z předchozí charakteristiky pozemkové reformy víme, že zákon určoval maximální možnou výměru propuštěné půdy 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy. Ve výjimečných případech mohl Státní pozemkový úřad propustit ze záboru až 500 ha půdy, ale bruntálský velkostatek jako výjimka uznán nebyl a přesto překračuje stanovený limit.

Dvůr Kliplák, který je uveden v tabulce, se nacházel v Opavě a byl od 15. listopadu 1925¹¹² využíván Masarykovou státní vyšší hospodářskou školou v Opavě. Během tří let za něj zaplatilo ministerstvo zemědělství Německému řádu na základě pachtovní smlouvy částku 830 566 Kč, se kterou mohl velmistr Norbert Klein od 15. listopadu 1928 volně disponovat.

Zvláštním případem se v celé problematice pozemkové reformy stal velkostatek Bouzov na Moravě, k němuž náleželo celkem 2820 ha půdy, a to převážně lesní, neboť lesy náležející k tomuto panství měly celkovou rozlohu více než 2300 ha.¹¹³

Reorganizace půdy se tohoto velkostatku přímo dotkla až roku 1925, kdy byla rozparcelována zemědělská půda o rozloze asi 37 ha a rozdělena mezi 57 drobných místních rolníků a zemědělských dělníků. Z ostatní zemědělské půdy vznikl zbytkový statek, který čítal asi 30 ha, ten později odkoupila za 172 440 Kč obec Bouzov a pronajímala z něj pozemky místní chudině,¹¹⁴ přičemž ti platili za měřici ročně 160 Kč.¹¹⁵ Celková rozloha

¹¹² ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 61.

¹¹³ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 29.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 44.

rozparcelovaných pozemků bouzovského velkostatku se však postupně zvětšovala a v roce 1933 již činila 284, 5 ha, z nichž drobným rolníkům připadlo 254 ha a statkům střední velikosti 30, 5 ha.¹¹⁶ Necelých 30 ha bylo majiteli ze záboru propuštěno, ale zbylé pozemky, především rozsáhlé lesy, zůstaly v záboru až do roku 1933, kdy byly zestátněny během tzv. lesní reformy.¹¹⁷

Ještě koncem roku 1928 však Německý řád neočekával, že by měl odevzdat lesní majetek, neboť ze strany Pozemkového úřadu žádné podobné informace zatím nepřišly, nicméně připouštěl, že kdyby k podobné situaci došlo, byly by s největší pravděpodobností na řadě vzdálenější oblasti, tedy i bouzovské panství. Situace se ovšem poměrně rychle změnila a osud bouzovského panství byl již naprosto zřejmý počátkem roku 1931, kdy už bylo rozhodnuto, že rozsáhlé bouzovské lesy budou rozparcelovány.

O zamýšlené lesní reformě přitom konkrétněji informuje výstřižek z novin datovaný již k 21. srpnu 1930.¹¹⁸ Obsahuje zprávu, že zestátnění některých lesních revírů Německého řádu se stává pravdou a uvádí, že Řád vlastní asi 9000 ha lesů, z čehož měly být revíry Bouzov a Štětín zabráný téměř celé a revíry Horní Dlouhá Loučka a Bruntál částečně. Noviny vyslovují svůj nesouhlas s uvedeným státním záměrem tím, že vyzdvihují činnost Německého řádu, připomínají zakládání nemocnic v Opavě či Rýžovišti, založení škol a jiných institucí. Upozorňují na aktivitu Německého řádu a na vše, co pro katolíky učinil a nabádá k podpoře velmistra Kleina, jeho kněží a řádových sester. I přes nesouhlas některých stran však byly bouzovské lesy roku 1938 předány Severomoravskému lesnímu družstvu a původnímu majiteli – Německému řádu zůstal z celé velikosti tohoto velkostatku prakticky pouze hrad a jeho areál o celkové rozloze asi 29 ha.¹¹⁹ Statek Bouzov se stal vlastně jediným z veškerého řádového majetku, který byl vyvlastněn, i když za určitou peněžní kompenzaci. Severomoravské lesní družstvo totiž

¹¹⁵ Soukromý archiv Jiřího Ženožičky, Zákavský, Š.: *Kronika městečka Bausowa* (strojopis), s. 27. Jedna měřice je asi 0, 192 ha, tedy asi 19, 182 arů.

¹¹⁶ Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve*, s. 23.

¹¹⁷ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 44.

¹¹⁸ ZAO, *Vel mistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

¹¹⁹ Bartoš, J.: *Javoříčko (pravda a legendy)*, s. 13.

v březnu 1938 zaplatilo za téměř 2000 ha bouzovské lesní půdy 6 750 000 Kč.¹²⁰

Pro dokreslení úlohy pozemkové reformy můžeme zmínit i některé nemovitosti, které byly z rozhodnutí Státního pozemkového úřadu Řádu ze záboru propuštěny a vyloučeny. Jako příklad lze uvést statky, které byly propuštěné či vyloučené 19. dubna 1929. Oznámení z tohoto dne odeslal Státní pozemkový úřad pražskému právníkovi Německého řádu JUDr. Antonínu Kollingerovi, jemuž velmistř Klein udělil 20. února 1929 plnou moc, aby „...Německý řád před veškerými finančními úřady republiky Československé, zvláště i u ministerstva financí zastupoval a zvláště i záležitost dávky z majetku Německého řádu s finančními úřady definitivně projednal, spisy za Německý řád přijímal, stížnosti podával, definitivní dohody ve všech směrech uzavíral a vůbec vše, co za dobré uzná, činil.“¹²¹

Ve zmíněném rozhodnutí se ze záboru vylučují ženský klášter s nemocnicí v Opavě, proboštství s farním kostelem v Opavě, kněžský konvent v Opavě, dům č. p. 223 v Opavě, fara v Hrabyni, škola v Brunzejfu, nemocnice v Brunzejfu, farní kostel v Brunzejfu, dům č. p. 8 v Sovinci a dům č. p. 11 v Sovinci. Samozřejmě se nejednalo o samostatné budovy, ale rovněž o příslušející pozemky. Z dalších nemovitostí byly Řádu ponechány hrad Sovinec a zámek Hrabyně s okolními pozemky.¹²² Uvedené statky však pozemkový úřad Řádu ponechal pouze za podmínek udržování v řádném stavu, zabezpečení proti požáru, zpřístupnění veřejnosti, ošetřování a udržování parků a pozemků, udržení stávající velikosti ploch apod. Z toho lze usuzovat, že stát patrně počítal s určitými kontrolami chodu propuštěných a vyloučených statků, v našem případě je ovšem nepravděpodobné, že by původní majitel přestal o vlastní budovy či pozemky dbát a udržovat je v dobrém stavu, neboť tato činnost byla rovněž v jeho zájmu; vždyť výnosy z těchto statků byly důležité pro další chod sociálních, zdravotnických a školských řádových zařízení.

¹²⁰ Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“*, s. 47.

¹²¹ ZAO, *Velmistř Řádu německých rytířů*, kart. 61.

¹²² Tamtéž.

IV. 4. Tomáš Garrigue Masaryk na Bouzově

Tomáš Garrigue Masaryk podnikl v červnu a červenci během pobytu ve své letní rezidenci v židlochovickém zámku¹²³ návštěvy některých moravských měst. Přítomnost prezidenta Osvoboditele na Moravě byla významnou událostí také pro mnohé obce na Litovelsku, Olomoucku a Prostějovsku, kterými prezidentovo auto projíždělo, především pak pro Bouzov a Litovel samotnou, jejichž návštěva byla naplánovaná na 16. červen 1929.¹²⁴

Toho dne zavítal prezident Masaryk nejdříve do Jevíčka, kde na uvítání okresního zastupitele Viktora Hickla z Městečka Trnávky, který jej pozdravil jménem německých občanů okresu, odpověděl následující: „*Prosím vás, abyste svým německým spoluobčanům vyřídil mé srdečné pozdravy. Také co nejsrdečněji děkuji za pozdravy a přání, které jste mi předal. Budu usilovat o mír a spolupráci mezi českým a německým obyvatelstvem.*“¹²⁵

S německým obyvatelstvem se T. G. Masaryk setkal rovněž v červenci 1929 v Litomyšli a ve Svitavách. Zástupci německé části obyvatelstva ve svých projevech připomínali existenci jazykového ostrova a upozornili na svou loajalitu a snahu spolupracovat s českým lidem. Prezident reagoval v obou případech podobně: mluvil německy o své radosti z dobrých vztahů mezi oběma národnostmi a připomněl mírové soužití různých národností po celém světě. Poté vyjádřil svou naději na bezkonfliktní soužití Čechů a Němců v Československu. Vraťme se ale zpět k Bouzovu, který ve svých zdech vítal jednu významnou návštěvu již několik týdnů před příjezdem prezidenta Osvoboditele, a to zemského viceprezidenta Remeše, pana prezidiálního šéfa Dr. Pavelka z Brna, vládního radu Bohuslava a další pány, kteří hrad navštívili ve středu 15. května 1929. Svědčí o tom dopis velmistrovské lesní správy Bouzov pro velmistra Norberta Kleina ze dne 16. května 1929, jenž měl za úkol zprostředkovat co nejuctivější poděkování pana viceprezidenta.¹²⁶

¹²³ Na zámku v Židlochovicích se roku 1863 narodil bývalý velmistr Evžen Habsburský; zámek totiž patřil jeho otci arcivévodovi Karlu Ferdinandovi.

¹²⁴ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

¹²⁵ *Prezidenti republiky a Moravská Třebová*, in: Moravskotřebovský zpravodaj, 5/2006 s. 8.

¹²⁶ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

Z uvedených informací je patrné, že Norbert Klein nebyl této vysoce vážené návštěvy účasten. Důvodem byl jeho léčebný pobyt v lázních Karlovy Vary, jak se můžeme dozvědět z dopisu zemského viceprezidenta Remeše z 20. května 1929.¹²⁷ Viceprezident Remeš v něm oznamoval Dr. Kleinovi zamýšlenou návštěvu T. G. Masaryka v některých moravských městech a navrhoval pozvat jej k prohlídce nově zrekonstruovaného hradu: „...cesta při tomto zájezdu vedla by poblíž Bouzova a zajisté by pana presidenta zajímalo shlédnouti tamní hrad v jeho novém, nádherném rouše. Dovoluji proto Vaší Milosti prositi, abyste pana presidenta laskavě pozval ku prohlídce hradu, která by se uskutečnila pravděpodobně dne 16. června. Chtěl jsem tuto svoji prosbu přednésti Vaší Milosti osobně v Bruntále, leč zvěděv, že ráčíte dleti v Karlových Varech, činím tak touto cestou. Dovoluji si též připomenouti, že jelikož je známo, že léčba karlovarská se nemá přerušiti, byla by okolnost ta dostatečnou omluvou, že by Vaše Milost nemohla pana presidenta osobně uvítati...“

I když zpráva o cestě prezidenta na Moravu zastihla Norberta Kleina v průběhu léčení v Karlových Varech, velmistr s odpovědí neotálel a odeslal do Brna odpověď, že 16. června již bude moci T. G. Masaryka na hradě osobně přivítat, což zemský viceprezident s radostí přijal.

Dne 25. května 1929 Norbert Klein oficiálně pozval prezidenta Československé republiky k návštěvě řádového hradu Bouzova. Zvací dopis zní:

„Slovutný pane presidente!

Došla mne radostná zpráva, že slovutný pane presidente ráčíte v červnu zemi Moravskoslezskou navštívit. Bylo by mi obzvláštní poctou a potěšením, kdybych mohl Vás, slovutný pane presidente, přivítati i na hradě Bouzově, jedním z nejkrásnějších hradů země Moravské, a prosím uctivě, byste slovutný pane presidente toto mé uctivé pozvání laskavě přijmouti ráčil.

V Karlových Varech dne 25. května 1929

*Norbert Klein velmistr Německého řádu a tit. biskup.*¹²⁸

Nedlouho poté obdržel Norbert Klein do Karlových Varů dopis z Kanceláře prezidenta republiky, která jménem T. G. Masaryka děkovala za

¹²⁷ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

¹²⁸ Tamtéž.

pozvání na hrad Bouzov a nabídku k prohlídce vzácné historické památky a sídla Německého řádu s radostí přijala.

Dne 1. června 1929¹²⁹ obdržel velmistr Klein nový dopis od zemského viceprezidenta, který mu zasílal vyžádaný program návštěvy Masaryka. Dle tohoto rozvrhu měl pan prezident přijet na Bouzov 16. června 1929 ve 14 hodin a 30 minut. Následovat mělo uvítání okresním hejtmánem, obecním starostou, majitelem hradu (příp. jeho zástupcem)¹³⁰ a poté byla naplánována prohlídka hradu, která měla trvat asi do 15 hodin a 30 minut.

Přípravy na uvítání prezidenta na Bouzově byly tedy v plném proudu, zemský viceprezident však musel odmítnout návrh Dr. Kleina, aby bouzovská obec přivítala pana prezidenta zvlášť v obci samé a před hradem by jej pak osobně uvítal velmistr Klein s duchovenstvem Německého řádu, což měl být místní farář a Kleinův sekretář. Viceprezident Remeš velmistrovi sdělil, že rozvrh cesty prezidenta byl již schválen a nová zastávka v obci by znamenala prodloužení programu, což by způsobilo značné potíže. Z toho důvodu se mělo bouzovské obecní zastupitelstvo zúčastnit uvítání T. G. Masaryka před hradem. Ovšem proti tomu, aby prezidenta vedle Norberta Kleina pozdravili ještě další dva členové Německého řádu, neměl zemský viceprezident Remeš žádné námitky.

Postupně byl sestaven seznam slavnostních hostů¹³¹ prezidentské návštěvy na Bouzově. Jednalo se o následující osoby:

1. prezident Tomáš Garrigue Masaryk s dcerou Dr. Alicí Masarykovou
2. ministerský předseda František Udržal s dcerou¹³²
3. ministr vnitra Dr. Jan Černý
4. vyslanec Strümpl
5. viceprezident země Moravskoslezské Remeš
6. sekretář Dr. Schenk
7. slečna Blažková

¹²⁹ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

¹³⁰ Z této poznámky je patrné, že Norbert Klein byl veřejnosti známý a utajený nezůstal ani jeho zdravotní stav. Při návštěvě Masaryka se proto počítalo i s náhradní možností, a tou bylo uvítání prezidenta vedoucím úředníkem lesní správy jménem velmistra, pokud by se Klein nemohl z vážných zdravotních důvodů osobně dostavit.

¹³¹ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 2.

¹³² Slečna Udržalová byla tajemnicí Alice Masarykové.

8. šéfredaktor Novák
9. inspektor Lehrer
10. fotograf Jano Šrámek
11. prezidiální šéf Dr. Pavelek
12. okresní hejtman Bohuslav
13. starosta Bouzova Václav Vařeka
14. velmistr Norbert Klein s tajemníkem Gerlichem a farářem Wienerem¹³³
15. příp. jednotliví poslanci

Z osobních poznámek Norberta Kleina¹³⁴ můžeme vypožorovat, že se na příjezd hlavy státu pečlivě připravoval. Zapsal si, jakým způsobem bude návštěva T. G. Masaryka probíhat a poznamenal si, že při prohlídce hradu musí být po boku pana prezidenta. Během přípravy uvítacího proslovu si zapsal, že při přivítání musí pronést pouze jednu větu německy, čemuž připisoval velký význam, neboť si slovo „jednu“ dvakrát podtrhnul. Přesto, ač byl německé národnosti a představeným Německého řádu, napsal si celý svůj uvítací proslov, který měl být přednesen při slavnostním vítání prezidenta přímo před majestátním hradem, v českém jazyce.

V neděli 16. června 1929 v odpoledních hodinách dorazila do slavnostně vyzdobeného Bouzova dlouho očekávaná prezidentská návštěva a Norbert Klein byl i přes svůj zhoršený zdravotní stav na Bouzově osobně účasten, aby jménem Německého řádu uvítal prezidenta Masaryka předtím, než došlo k samotné prohlídce hradních interiérů. Jeho uvítací proslov vyjadřuje nejen potěšení z tak vzácné návštěvy, ale také připomíná a zdůrazňuje zásady Řádu, který před nedávnou dobou prošel zásadním předělem:

„Slovutný pane presidente!

Jest mi velikou ctí, že zde, na hradě Bouzově mi dána příležitost, Vás pane presidente uvítati.

¹³³ P. Arnošt Wiener působil na Bouzově v letech 1928-1937. Vystřídal bouzovského faráře a děkana P. Petra Janáka, který v roce 1928 zemřel.

¹³⁴ ZAO, *Velmistr Řádu Německých rytířů*, kart. 2.

Činím to s úctivým pozdravem jako velmistr Německého řádu ve jménu všech členů und ich begrüsse Herrn Präsidenten ehrerbietigst auf der Burg Busau als Hochmeister des Deutsch-Ordens.

Stojíme před starobylým hradem, který se objevuje v novém nádherném rouše. I Německý řád se ukazuje, co se týká jeho činnosti, v novém rouše. Čas – historie – všude pracuje, pracoval i na hradech. Německý řád sestoupil z těch vysokých hradů do údolí, ne mečem síly v rukách, nýbrž s ratolestí olivovou, aby rozšiřoval mezi lidem tu pravou lásku k bližnímu, aby chudobnému též pomohl k svému právu, obzvláště aby nemocných a opuštěných se ujal, kteří té lásky nejvíce potřebují. K tomu účelu Německý řád užívá svých prostředků. Německý řád se přispůbil moderním požadavkům a poměrům – to jest to nové roucho tohoto hradu, a zůstává věrným svým stanovám, to jsou ty základy, na kterých hrad postaven jest.

Doufám důvěrně, že i nadále bude Německému řádu dopřáno, staré své zásady křesťanské lásky uplatňovat, ať se to jmenuje charita, nebo moderně humanita, a to obzvláště, když náš pan president sleduje heslo: “Omni bono operi adsum“, ano když se jedná o dobrou věc, ať humanity, vědy, kultury, pan president, hlava naší republiky, jest též mezi prvními, kteří hájí a podporují tuto dobrou věc /bonum opus/.

Dejž Bůh, aby Německý řád podle toho hesla i do daleké budoucnosti po stránce kulturní a charitativní pracovati mohl!

Opakuji co nejuctivěji svůj pozdrav s pevným ujištěním, že pobyt pana presidenta, ač jen krátký, na tomto hradě, bude vzácnou památkou ano historickou událostí v dějepisu Německého řádu a nyní prosím pana presidenta, aby tu historickou památku si prohlédl a ten nejlepší dojem též odnesl.¹³⁵

Po těchto slovech prezident Masaryk odpověděl: „Já vám mockrát děkuji. Vy jste všechno řekl, co bych i já, pane biskupe, mohl povědět. A zejména nyní máme všechny možnosti pro splnění úkolů křesťanských. Jak to Pavel řekl ve svém projevu: „Lásku, víru a naději! Láska je největší!“¹³⁶

¹³⁵ ZAO, Velmistr Řádu Německých rytířů, kart. 2.

¹³⁶ Prezident republiky na Hané, in: Pozor, 143/1929, s. 1.

Dr. Klein přál T.G. Masarykovi, aby si z návštěvy odnesl ty nejlepší dojmy a jeho přání se vyplnilo. Ve své zprávě do Vídně ze 17. června 1929, která byla určena pro archiv k rukám Dr. Vinzenze Schindlera, velmistr oznamoval, že návštěva Bouzova proběhla velmi dobře, přítomno bylo 35 lidí a pobyt prezidenta na Bouzově trval hodinu a půl.¹³⁷ Během prohlídky hradu věnoval Norbert Klein prezidentu Masarykovi publikace o dějinách Bouzova a o činnosti Německého řádu.

Slavnostní návštěvě na Bouzově byl přítomen i fotograf Jano Šrámek, díky němuž máme k dispozici několik snímků z této významné události. Asi nejznámějším fotografií z prezidentské návštěvy na hradě je následující snímek prezidenta Masaryka a velmistra Kleina, kteří jdou v čele průvodu hostů.

ZAO, Velmistr Řádu Německých rytířů, kart. 2.

Tomáš Garrigue Masaryk se svým průvodem odjížděl z Bouzova po prohlídce vzácné moravské památky obcerstven svačinou, která se podávala ve slavnostní hodovní síni. Z věže hradu a na nádvoří zněly slavnostní

¹³⁷ Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918-1939*, in: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, s. 126.

fanfáry, když významní hosté opouštěli obec a pokračovali přes Podolí, Hrabí, Červenou Lhotu a Bílou Lhotu dál k Litovli.

Bouzov se díky této významné události dostal více do popředí zájmu veřejnosti, což se ruku v ruce s rozvojem automobilismu postupně projevilo také ve zvýšeném turistickém ruchu v regionu.

IV. 5. Pečovatelská a sociální činnost Řádu na území ČSR ve 20. letech 20. století

V období první Československé republiky provozoval Řád na jejím území celkem pět nemocnic, které se nacházely v Opavě, Bruntále, Vrbně, Dolní Dlouhé Loučce a Brunzejfu. Kromě toho Řád zřizoval chudobince v Bruntále a Bouzově a lázně v Karlově Studánce. Ve všech těchto zařízeních poskytoval Řád prostřednictvím řeholnic pomoc a lékařské ošetření chudým, nemohoucím či nemocným lidem, a to bez rozdílu vyznání a národnosti. Zdravotní péče v nemocnicích byla sice placená, ovšem vyskytovaly se rozdíly ve výlohách, přičemž nejdražší byly jednolůžkové pokoje a apartmány. Volná lůžka a bezplatná péče byla v těchto zařízeních určena pro nemajetné, kteří si nemohli dovolit platit náklady spojené s léčbou.

V nemocnicích byly zaměstnaní vysoce kvalifikovaní lékaři a specialisté, kteří díky své činnosti požívali dobré pověsti. Řádové nemocnice byly dokonce nemocnými natolik vyhledávané, že bylo koncem 20. let 20. století nutné jejich činnost zvýšit. Náklady na provoz a údržbu těchto zdravotnických zařízení si přitom vyžádaly statisíce až miliony korun.

Skutečnost, že počty nemocných a ošetřených pacientů se v jednotlivých nemocnicích rok od roku zvyšovaly, si ukážeme pomocí následujících tabulek.¹³⁸

¹³⁸ ZAO, *Velmistř Řádu německých rytířů*, kart. 24.

Rok 1927

	Stav nemocných dne 31. 12. 1926	Přijato	Uzdraveno	Zlepšení docíleno	Nevyhojeno	Zemřelo	Stav nemocných dne 31. 12. 1927	Ambulatořně ošetřeno
Dolní Dlouhá Loučka	14	146	139	4	-	7	10	1020
Brunzeřf	11	182	164	12	-	4	13	110
Opava	40	826	720	79	-	31	36	6458
Bruntál	41	600	316	187	57	35	46	4115
Vrbno	19	242	128	98	8	8	19	595

Rok 1928

	Stav nemocných dne 31. 12. 1927	Přijato	Uzdraveno	Zlepšení docíleno	Nevyhojeno	Zemřelo	Stav nemocných dne 31. 12. 1928	Ambulatořně ošetřeno	Operací
Dolní Dlouhá Loučka	10	171	155	11	2	5	8	999	85
Brunzeřf	13	157	157	1	-	2	10	153	-
Opava	36	966	860	51	6	41	44	10321	1080
Bruntál	46	731	698	10	2	30	37	4796	430
Vrbno	19	261	185	49	11	12	23	622	-

Rok 1929

	Stav nemocných dne 31. 12. 1928	Přijato	Uzdraveno	Zlepšení docíleno	Nevyhojeno	Zemřelo	Stav nemocných dne 31. 12. 1929	Ambulatořně ošetřeno	Operací
Dolní Dlouhá Loučka	8	185	161	11	3	8	10	778	65
Brunzeřf	10	167	158	-	1	6	12	307	-
Opava	44	898	835	26	9	35	37	12190	1005
Bruntál	37	726	546	122	31	28	36	6073	392
Vrbno	23	281	230	31	10	12	21	496	-

Nemocnice v Opavě byla otevřena již v roce 1843 v klášterní budově, ale roku 1881 se Řád rozhodl postavit v Popské ulici novou nemocnici, která byla otevřena roku 1883.¹³⁹ Vzhledem ke vzrůstajícímu počtu pacientů ve 20. letech 20. století (viz. předchozí tabulky), rozhodl se velmistr Klein opavskou nemocnici sv. Alžběty rozšířit a inicioval nadstavbu druhého poschodí. Úkolem přestavby nemocnice byla pověřena opavská firma K. Werner & G. Purde.¹⁴⁰ Zařízení bylo rovněž nově vybaveno moderními přístroji a pomůckami pro zlepšení diagnostické a zdravotní péče a tato nově vybavená a rozšířená nemocnice pak byla slavnostně vysvěcena a otevřena 19. listopadu 1930 za účasti Norberta Kleina.¹⁴¹ On sám navíc využíval lékařské péče v této nemocnici a podroboval se zde léčbě, kterou vyžadovala jeho těžká nemoc.

Přesto, že řádové nemocnice byly vyhledávanými zdravotnickými zařízeními, existují i doklady o špatně stanovených diagnózách a stížnosti na lékařskou péči. Zmínit lze případ paní Mery Kleinové z Užhorodu,¹⁴² které byl v opavské nemocnici na základě falešné diagnózy proveden zákrok vedoucí k výraznému zhoršení jejího zdravotního stavu. Správnou diagnózu určili později lékaři v zemské nemocnici v Opavě, ovšem pacientka si nesprávnou léčbou v řádové nemocnici odnesla trvalé následky a utrpěla finanční škodu na léčebných výlohách ve výši 15 000 Kč. Její stav si navíc stále vyžadoval nákladnou léčbu, takže výlohy měly dále narůstat.

Pacientka zastoupená opavským advokátem JUDr. Radimem Hessem žádala proto po Německém řádu finanční odškodnění ve výši 80 000 Kč. Zmíněný advokát odeslal žádost o mimosoudní vyrovnání velmistru Kleinovi 26. února 1932¹⁴³ a zmiňuje, že pokud nebude věc smírně dohodnuta, bude nucen podat žalobu.

Chudobince v Bruntále a v Bouzově poskytovaly místo pro bezplatné zaopatření a ošetření celkem 22 mužům a 26 ženám (z toho 16 mužů a 20 žen v Bruntále a 6 mužů a stejný počet žen v Bouzově),¹⁴⁴ v souhrnu tedy 48

¹³⁹ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 26.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Shoda jmen s velmistrem Kleinem je náhodná.

¹⁴³ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 27.

¹⁴⁴ *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta*, (nečíslováno).

lidem, kteří již nemohli pracovat. O chovance v těchto zařízeních pečovaly řádové sestry.

Mimo zmíněná zdravotní zařízení se řádové sestry podílely na ošetrovatelské činnosti také v nemocnicích ve Dvorcích a v Uničově. Touto pečovatelskou a ošetrovatelskou službou Řád naplňoval své poslání charitativního a sociálního společenství; vždyť idea služby potřebným stála již u zrodu tohoto původně špitálního bratrstva.

IV. 6. Školská činnost Řádu na území ČSR ve 20. letech 20. století

Od poloviny 19. století vznikaly na našem území řádové vzdělávací instituty, v nichž zajišťovaly výuku řádové sestry, ovšem v průběhu dějin všechny tyto ústavy zanikly. Jednalo se o následující instituty:¹⁴⁵

Dívčí obecná škola v Bruntále

Dívčí obecná škola v Opavě

Dívčí obecná škola v Andělské Hoře

Malý chlapecký seminář v Sovinci

Dívčí obecná škola ve Vrbně pod Pradědem

Dívčí obecná škola v Rýžovišti

Dívčí měšťanská škola v Opavě

Dívčí měšťanská škola v Bruntále

Mateřská škola ve Vrbně pod Pradědem

Dívčí obecná škola v Dlouhé Loučce

Měšťanská dívčí škola ve Vrbně pod Pradědem

Mateřská škola v Andělské Hoře

Domácí hospodářská škola pro dívky v Dlouhé Loučce

Mateřská škola v Dlouhé Loučce

Malý chlapecký seminář v Bruntále

Mateřská škola v Rýžovišti

¹⁴⁵ Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 242-243. V seznamu byly ponechány názvy obcí tak, jak je uvádí autor.

Domov dětí a mládeže v Budišově nad Budišovkou
Školní družina v Bruntále

Na dlouhou pedagogickou tradici Řád v posledních letech navázal zřízením konzervatoře v Opavě a gymnázia v Olomouci. Vraťme se však do období první Československé republiky, kdy Řád ještě provozoval mateřské školy ve Vrbně, Andělské Hoře a Horní Dlouhé Loučce, obecné dívčí školy v Opavě, Bruntále, Vrbně, Andělské Hoře, Brunzejfu a Dolní Dlouhé Loučce, měšťanské dívčí školy v Opavě, Bruntále a Vrbně a hospodyňskou školu v Horní Dlouhé Loučce.¹⁴⁶ Vyučování ve školách zajišťovaly sestry Německého řádu a o výuku náboženství se postarali řádoví kněží. Řád přitom zajišťoval rovněž jakési vzdělávací kurzy pro pedagogy.

Přes veškerou snahu o kvalitní vzdělávání německých i českých dětí se objevují protesty českého obyvatelstva, které bylo v některých případech nespokojeno se skutečností, že výuku na školách zajišťovali němečtí pedagogové. Argumentem nespokojenců byl především fakt, že převaha německých pedagogů ve vzdělávacích institutech velmi silně přispívala ke germanizaci české mládeže, která se tak poměrně snadno adaptovala na německé prostředí a ztrácela kontakt s českým ovzduším. Dokladem mohou být snahy rodičů českých chovanců obracejících se na Německý řád s žádostmi o vyslání kněží znalých českého jazyka, kteří by byly schopni vyučovat náboženství v mateřském jazyce dětí.

Problémem v této záležitosti byl však nedostatek českých duchovních, se kterým se Německý řád potýkal a který nebylo možné ovlivnit jiným způsobem než tím, že by němečtí bohoslovci studovali teologii na českých univerzitách, kde by si češtinu osvojili a blíže pochopili mentalitu českého národa. Vždyť sám Klein se v českém jazyce velmi zdokonalil právě během studia teologie v Olomouci. Po vstupu do Řádu ovšem podobně jako jiní odjel do Innsbrucku a studium dokončil tam. O možnosti studia v Čechách však zatím nikdo neuvažoval, neboť s myšlenkou nechat část bohoslovců na studiích v našem státě přišel až velmistr Schälzky ve 30. letech 20. století, ale tento nápad již nestihl zrealizovat.

¹⁴⁶ *Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta, (nečíslováno).*

I přes národnostní problémy byly převážně dívčí školy Německého řádu hojně navštěvovány, neboť se ve většině případů jednalo o jediné vzdělávací instituty v dané oblasti a pro dosažení odpovídajícího vzdělání svých dcer neměli rodiče prakticky jinou možnost, než posílat své dítě do řádové školy. V opačném případě by chovanky musely docházet do škol ve vzdálenějších obcích, což by jistě vyvolávalo nemalé komplikace.

Opačný problém paradoxně nastal po zrušení němčiny v chlapeckém semináři v Kroměříži a zavedení češtiny jako jediného vyučovacího jazyka, čímž naopak němečtí studenti ztratili možnost studovat v tamním ústavu. O tom, jak se Řád s touto nepříjemnou situací vyrovnal, již byly zmínky v jedné z předchozích kapitol, a proto zde již nebudeme tuto problematiku opakovat.

Zájem velmistra Norberta Kleina o vzdělávání mládeže v duchu křesťanských zásad také netřeba znovu zmiňovat. Pečlivě dohlížel na řádné vedení veškerých školských správních záležitostí, svědomité hospodaření a kvalitu výuky v ústavech. Věřme tomu, že se v rámci svých možností snažil v otázkách vzdělávání mládeže vždy vyhovět německé i české straně a usiloval tak o odstraňování národnostního napětí v česko-německých vztazích.

IV. 7. Lázně Karlova Studánka

Pod vrcholem Pradědu, nejvyšší hory Jeseníků, se nacházejí známé lázně, které jsou nejen vyhledávaným cílem nemocných osob, ale také atraktivním turistickým místem. Léčivé prameny vděčí za svůj objev horníkům, kteří na bruntálsku od dávných dob těžili stříbro, zlato, železo, olovo, měď a cín a zakládali v horách osady, z nichž první vznikl Ludvíkov.¹⁴⁷ Bylo tedy jen otázkou času, kdy horníci při budování cest a osad a při těžbě kovů narazí na prameny vynikající léčivé vody, kterou původně označovali jako „Dobrá voda“ či „Bruntálská kyselka“.

¹⁴⁷ Kobza, M.: *Karlova Studánka. „Sem tam“ lázně pod vrcholem Pradědu*, in: Putování krajinou studánek a pramenů, s. 80.

Rozvoj zdejší oblasti je úzce spjat s Řádem německých rytířů, který ji koupil v roce 1621 a lázně Karlovu Studánku z velké části vybudoval. Po volbě velmistra arcivévodý Maxmiliána II. Františka v roce 1780 byl podle něj pojmenován nejstarší objevený pramen, tedy Maxmiliánův, neboť právě díky arcivévodovi se malá osada s léčivými prameny začala postupně rozrůstat v rekreační a lázeňské centrum. Zdejší kyselka, jejíž chemický rozbor byl proveden na žádost velmistra, se přitom k léčbě ohřívala žhavou struskou ze zdejších hutí, především z Hubertova, nebo nahřívány železnými pláty. Postupně byly vybudovány domy určené ke koupelím, ale zcela chyběly pokoje pro ubytování a stravování hostů, kteří si proto museli najít nocleh v okolních osadách, především v Ludvíkově a v Malé Morávce, a do lázní docházeli pouze k léčebným procedurám. Toto nevyhovující řešení dalo osadě poněkud posměšný název „lázně Hinewieder“,¹⁴⁸ které přetrvalo až do počátku 19. století, kdy se začalo s budováním prvních lázeňských domů.

V roce 1802 byl objeven nový pramen, který dostal název Karlův podle arcivévodý Karla, nového velmistra řádu.¹⁴⁹ Tehdy se upustilo i od původního názvu a pro obec se začalo užívat označení Karlsbrunn – Karlova Studánka, které přetrvalo dodnes.

Pojmenování nových zříděl po velmistrech Německého řádu se stalo jakousi tradicí, a tak v roce 1812 získal další pramen název Antonínův po arcivévodovi Antonínu Viktorovi a v roce 1862 byl objeven pramen Vilémův pojmenovaný podle syna arcivévodý Karla, který dal název celým lázním.¹⁵⁰

Po vzniku Československé republiky byly lázně zabaveny státem podobně jako ostatní majetek Řádu a jejich činnost byla obnovena až v roce 1921, kdy byla Karlova Studánka Řádu navracena. Proběhly i nové geologické průzkumy zdejší oblasti, díky nimž byla postupně objevována další léčivá zřídla, z nichž tři se podařilo objevit v době, kdy stál v čele řádu ThDr. Norbert Klein. Jedná se o Bezejmenný pramen (1928), Trubkový pramen (1929)¹⁵¹ a Norbertův pramen objevený roku 1931. Klein byl vůbec posledním velmistrem, po němž dostal název nově navrtaný pramen, který

¹⁴⁸ Lázeňští hosté chodili mezi ubytováním a procedurami sem a tam, německy „Hin und wieder“ – odtud název.

¹⁴⁹ Kobza, M.: *Karlova Studánka. „Sem tam“ lázně pod vrcholem Pradědu*, in: Putování krajinou studánek a pramenů, s. 82.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tento pramen se také někdy nazývá Trubačova díra.

byl navíc nejsilnější a nejvydatnější, a proto se jeho kyselka hojně používala k léčebným koupelím. Uvádí se rovněž, že se pramen Norbert svým obsahem kyseliny uhličité blíží téměř nejvyšší hranici nasycení a patří mezi nejbohatší kyselky u nás.¹⁵²

Ve snaze přizpůsobit lázně potřebám doby se velmistr Klein rozhodl vystavět novou lázeňskou budovu, která měla plně vyhovovat potřebám hostů. On sám zdejší lázeňská zařízení často využíval k léčbě zdravotních potíží a protože Karlova Studánka patřila k jeho oblíbeným místům, věnoval lázním velkou péči.

Stavba hlavní lázeňské budovy (dnešní lázeňský dům Libuše) byla zahájena o velikonocích v roce 1929 podle návrhů vídeňského architekta Antonína Köstlera a provedla ji stejná firma, která byla pověřena rozšířením nemocnice sv. Alžběty v Opavě, tedy firma K. Werner & G. Purde z Opavy.¹⁵³ Za dva roky pak byla stavba nejmodernějšího lázeňského domu dokončena a 17. března 1931¹⁵⁴ byla budova za účasti Norberta Kleina slavnostně otevřena. I když se ve své době jednalo o luxusní léčebné zařízení, nesmíme si myslet, že lázně byly určeny jen pro horní vrstvy společnosti. Německý řád zde totiž poskytoval i bezplatná místa nemajetným lidem, kteří potřebovali zdejší zařízení rovněž využívat pro zlepšení zdravotních obtíží.

Všimněme si, že se velmistr Klein pustil do tak velkého projektu i přesto, že světem v této době hluboce otřásla hospodářská krize. Je to důkazem svědomitého hospodaření Německého řádu a rovněž Kleinovy důslednosti a rozhodnosti. Nenechal se odradit od realizace a financování své představy vysoce moderního a pro léčbu skvěle vybaveného zařízení, které by sloužilo mnoha následujícím generacím. Hosté využívající služeb lázní sem jezdí léčit především onemocnění dýchacího ústrojí, neboť zdejší pobyt je ideální pro osoby trpícími záněty hrdla, hlasivek, nosu, průdušek a plic a pro nemocné astmatem. V Karlově Studánce je rovněž možné léčit onkologické nemoci, vysoký krevní tlak, onemocnění cév a obtíže pohybového ústrojí.

¹⁵² Urban, J.: *Karlova Studánka. Lázně pod Pradědem*, s. 12.

¹⁵³ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 26.

¹⁵⁴ Tamtéž.

5. Nemoc a smrt Norberta Kleina

Norbert Klein se dlouhá léta potýkal s vážnou nemocí, která mu znepříjemňovala vykonávání svěřených úkolů, přesto se však snažil výkonu svých úřadů věnovat maximální úsilí a péči. Zdravotní stav ho nicméně často nutil jezdit do lázní, kde se léčil a odpočíval.

Z obsáhlé lékařské zprávy vystavené lékařem Hansem Schwarzem 9. září 1932¹⁵⁵ se dovídáme, že velmistr Klein trpěl dlouhá léta cukrovkou,¹⁵⁶ která se u něj postupně zhoršovala a vedla k různým komplikacím i přes vytrvalé léčení. MUDr. Schwarz uvádí, že velmistr byl pod odborným lékařským dohledem MUDr. Magera již v době svého působení na biskupském stolci v Brně a že se od roku 1926 každoročně během měsíců června až září podroboval léčebným procedurám v Lázních Karlova Studánka právě pod dohledem Schwarze a příležitostně rovněž pod dohledem internisty MUDr. Kothnyho, který byl zaměstnán v řádové nemocnici v Opavě. V zimě 1930 pak měl absolvovat několikátý denní léčbu v nemocnici Německého řádu v Opavě, neboť toho roku se velmistřům stav i přes přísná dietní opatření velmi zhoršil a pomohla až inzulínová injekční léčba.

Zpráva dále obsahuje informace o komplikacích, které cukrovka u Dr. Kleina vyvolávala, a to bolestivé revmatologické potíže, nespavost, vodnatelnost a tvorbu edémů.

Když Norberta Kleina zastihl v roce 1929 v Karlových Varech dopis se zprávou o zamýšlené návštěvě T. G. Masaryka na Moravě, bylo to právě v průběhu jeho zdravotního pobytu, během něhož se u Kleina vyskytl otok plic, který ho přímo ohrozil na životě a velmistra se prý podařilo zachránit jen s obrovskou snahou lékařů. O rok později, v roce 1930, vedly problémy se zadržováním vody v těle Dr. Kleina opět do lázní Karlova Studánka a od té doby u něj byly přítomny stálé edémy způsobující srdeční slabost a jiné výrazné obtíže.

¹⁵⁵ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 1.

¹⁵⁶ Diabetes mellitus je onemocnění způsobené nedostatkem hormonu slinivky břišní inzulínu a charakteristické zvýšenou hladinou glukózy v krvi a tkáních. Bez vytrvalé odborné léčby může tato nemoc vést k celkovému metabolickému rozvratu až smrti.

Lékař označil velmistřův stav v roce 1932 za velmi vážný a nedoporučoval žádné větší úsilí, neboť byl pro pacienta nutný tělesný i duševní klid. Jakákoli výraznější aktivita nebo rozčilení mohly vyvolat životu nebezpečné komplikace.

Na základě doporučení lékařů a kvůli svému vysílení se Norbert Klein rozhodl k důležitému kroku a 30. září 1930 požádal generální kapitulu o dovolenou na neurčitý čas a o stanovení generálního vikáře až do doby, než se dostatečně zotaví na to, aby mohl opět plně převzít vedení úřadu. Generální kapitula velmistrově žádosti vyhověla a dosadila do úřadu generálního vikáře Paula Heidera z Opavy.¹⁵⁷

Špatný zdravotní stav velmistra Kleina začal záhy vyvolávat zájem veřejnosti i ostatních církevních činitelů. Olomoucký arcibiskup Leopold Prečan odeslal 20. prosince 1932 dopis bruntálskému děkanovi Schälzkému, ve kterém mimo jiné psal:

*„...Ich bete innig, dasz der liebe Gott dem Hochwürdigsten Herrn Hochmeister den Zustand wenigstens so erleichtere, dasz er ergeben in Gottes heiligsten Willen das schwere Kreuz mit Geduld tragen und die weiteren Fügungen der Göttlichen Vorsehung aus der Liebenden Hand Gottes ebenfalls geduldig empfangen möge! ...“*¹⁵⁸ Prečan s účastí sledoval Kleinův boj s vleklou nemocí a jistě si vroucně přál, aby se velmistrova nemoc zmírnila a ten se tak mohl opět chopit svěřeného úkolu.

Kleinovo zdraví se ale již nezlepšilo, nikdo však nepředpokládal, že těžká a vleklá nemoc způsobí tak brzkou smrt. Počátkem března 1933¹⁵⁹ postihla Norberta Kleina těžká mrtvice, po níž zůstal ochrnutý a nemohl mluvit a několik dnů poté, ve čtvrtek 9. března 1933 v 9 hodin a 45 minut dopoledne, zemřel ve svém bruntálském sídle posílen svátostmi.¹⁶⁰

Ještě téhož dne oznámil Generální vikariát Německého řádu v Opavě tuto smutnou událost široké veřejnosti a sdělil datum a čas konání

¹⁵⁷ Po smrti Norberta Kleina se stal 60. velmistrem Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské.

¹⁵⁸ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 9. „...Vroucně se modlím, aby milý Bůh nejdůstojnějšímu panu velmistrovi alespoň tak ulehčil jeho stav, aby s oddaností v nejsvětější vůli Boží dokázal trpělivě nést svůj těžký kříž a aby rovněž tak trpělivě dokázal přijmout z milující Boží ruky i další těžkosti, které na něj Bůh ve své prozřetelnosti vložil!...“ (překlad autorka).

¹⁵⁹ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

¹⁶⁰ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 5.

velmistrova pohřbu. Současně dal na vědomí, že ve všech řádových kostelech budou následujícího dne slouženy mše svaté za zemřelého.

Ke Generálnímu vikariátu putovaly po oznámení úmrtí Norberta Kleina soustrastné dopisy ze všech koutů Československa, v nichž pisatelé vyjadřovali účast na hlubokém zármutku, který Německý řád postihl tak brzkým odchodem Jeho biskupské Milosti, velmistra Kleina. Upřímnou soustrast projevovali kromě jednotlivců, např. viceprezidenta vrchního soudu v Brně či vyšehradského kanovníka Vošahlíka, rovněž různé instituty a společnosti jako Řád maltézských rytířů, Zemské muzeum v Opavě, Městský stavební úřad v Opavě, Metropolitní kapitula v Olomouci nebo Jednota pro zřízení samostatné katolické duchovní správy v Oticích u Opavy, jejíž dopis uvedeme jako příklad soustrastného projevu nad odchodem Dr. Kleina.

„Veledůstojnému gener. vikariátu Německých rytířů v Opavě.

Smutná správa o předčasném úmrtí nejdůstojnějšího pana velmistra Jeho biskupské Milosti Dr. Norberta Kleina nás občanů otických velmi bolestně se dotkla, ježto jeho Exelence jako bývalý náš učitel náboženství a náš dlouholetý pan probošt a farář byl nám osobností velmi blízkou a pro své šlechetné vlastnosti velmi váženou.

Želíme upřímně jeho brzkého odchodu také proto, že byl prvním protektorem Jednoty pro zřízení samostatné katolické duchovní správy v Oticích a protože nedočkal se splnění naší dlouholeté tužby po vystavění chrámu Páně v Oticích.

Ve vsí úctě podepsaní dovolují si vysloviti veledůstojnému generálnímu vikariátu Německých rytířů k úmrtí své hlavy nejupřímnější soustrast a zůstávají v hluboké úctě oddaní.¹⁶¹ Podepsáni jsou starosta a jednatel Jednoty.

Pohřeb biskupa a velmistra Norberta Kleina se konal v pondělí 13. března 1933 v Bruntále. Podrobné informace o průběhu obřadů podává příloha Bruntálských novin Freudenthaler Ländchen.¹⁶²

Tělo zesnulého bylo vystaveno v malém sále bruntálského zámku. Mezi množstvím květin stála černá a prostá rakev zdobená pouze šesti anděly; zpočátku byla otevřená, později pak přikryta skleněným víkem.

¹⁶¹ ZAO, *Velmistr Řádu německých rytířů*, kart. 5.

¹⁶² Tamtéž, kart. 6.

Přístupové schůdky k rakvi byly potaženy černým sukem a kolem svítily ve stříbrných a zlatých svícnech voskové svíce.

Mrtvé tělo Norberta Kleina bylo oděno v biskupském rouchu a bílém velmistrovském plášti. U jeho hlavy stála biskupská berle a infule a u nohou ležely na černém sametovém polštáři prsten, dva velmistrovské kříže, z nichž jeden nosil Norbert Klein na krku, Řád Františka Josefa a velmistrovský klobouk.

V den pohřbu se v bruntálském zámku sešli v 9 hodin dopoledne kněží a po výkropu, který provedl brněnský biskup Josef Kupka, byla rakev převezena do městského farního kostela zcela zaplněného smutečními hosty. Světící biskup Josef Schinzel z Olomouce, dlouholetý přítel velmistra Kleina, vyjádřil jménem apoštolského nuncia Pietra Ciriacciho a jménem olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana hluboký zármutek, který katolickou církev naplnil po odchodu tohoto váženého církevního hodnostáře. Schinzel poté připomněl životní osudy Norberta Kleina a přeměnu jeho Řádu na duchovní instituci, k čemuž Klein velkou měrou přispěl.

Po církevních obřadech ve farním kostele se smuteční průvod vydal na cestu ke hřbitovu, kterou lemoval mnohatisícový dav. Rakev se zesnulým převážel ke hřbitovu vůz tažený koňmi a za rakvi byly neseny biskupské a velmistrovské insignie. V dlouhém smutečním průvodu za rakvi kráčeli příbuzní Norberta Kleina, a to jeho sestra Anna Schälzky,¹⁶³ synovec z Rýmařova Otto Schälzky se ženou, neteře Hedwiga Maier z Hengersdorfu v Rakousku, Marie Keiler z Vídně a Marie Schälzky z Brunzejfu. Kleinův synovec Robert Schälzky, generální ekonom Německého řádu, šel v průvodu duchovenstva.

Nad hrobem na bruntálském hřbitově poděkoval zemřelému velmistrovi generální vizitátor Paul Heider jménem Německého řádu a rovněž upřímně poděkoval všem smutečním hostům za poctu prokázanou zesnulému. Místo posledního odpočinku Norberta Kleina střeží majestátní socha řádového rytíře, která připomíná slávu bývalého rytířského společenství, které odložilo meč a dnes šíří křesťanství slovem.

¹⁶³ Zemřela 22. srpna 1936.

6. Vztah současníků k Norbertu Kleinovi a jeho charakterové rysy

Norbert Klein byl člověkem, kterého si většina lidí velmi vážila a chovala jej ve velké úctě. Dochované prameny vesměs dokazují, že se těšil všeobecné oblibě ve všech místech, kde během svého života působil.

Po jmenování Kleina do úřadu brněnského biskupa se v Brně poměrně rychle rozšířily zprávy, že byl již ve své opavské farnosti populárním a ctěným knězem, což nemalou měrou přispělo k tomu, že diecéze přijala svého nového pastýře s nadšením a očekávala od něj laskavý přístup k věřícím. Norbert Klein očekávání svých diecezánů nezklamal a okamžitě si získal jejich srdce svou vlídností, vstřícností a dobrosrdečností. Stal se respektovaným a váženým církevním hodnostářem, oblíbeným kazatelem a laskavým pečovatelem o věřící. Vždy se živě zajímal o dění ve své diecézi a všemožně podporoval křesťanské spolky a vzdělávací instituty a snažil se s nimi spolupracovat. Přízní Dr. Kleina se těšil např. Katolický rolnický spolek, či Spolek křesťanských matek, jehož činnosti biskup po celá léta věnoval velkou pozornost.

Diecezáni si na svém biskupovi vážili rovněž skromnosti, která byla jeho výrazným charakterovým rysem. Přiblížit tuto Kleinovu vlastnost nám pomohou pokyny pro generální vizitace a biřmování z roku 1920, v nichž biskup předepsal, že: „...veškero slavnostní uvítání odpadne, aby se vyhnulo také všem možným výlohám, které s ním bývají spojeny. Prosté, upřímné uvítání nahradí jistě plnou měrou všechny vnější okázalosti. ...Vzhledem na obtížné poměry prosím co nejsnažněji o pohoštění co nejskrovnější, quae tantum necessitati inservire debet (toliko sloužící nezbytné potřebě). Tato prosba budiž považována za přísný rozkaz. O visitaci doprovázeti mne bude jenom můj sekretář a jeden sluha.“¹⁶⁴ Předchozí Kleinova slova lze vyložit i tak, že byl šetrný a snažil se, aby se veškeré finanční záležitosti vedly úsporně a pečlivě a nikdo nebyl ve svém počínání nehospodárný.

Přijetí Norberta Kleina v brněnské diecézi bylo podmíněno jeho nestranností a mírností, obzvláště v době, kdy se české nacionální kruhy

¹⁶⁴ Charouz, J. Z.: *Pohledy do dějin brněnské diecéze*, s. 16-17.

snažili omezit počet německého duchovenstva. Pro svou nevybojnou povahu byl Klein podporován i některými českými kruhy, a proto se nemusel potýkat s nátlakem na svou osobu a nebyl nucen z Brna odejít. Nevyhledával problémy, ani k nim nepřispíval a do politických otázek příliš nezasahoval. Někteří současníci ho považovali za správného muže na správném místě, který svou prozíravostí a tolerancí přispíval k odstraňování národnostního napětí.

Nenechme se však ukolébat představou biskupovy mírnosti, která by mohla vyvolat pocit, že Norbert Klein ustupoval před případnými problémy, či se nechal snadno ovlivnit. Naopak byl velmi rozhodný a ve svých rozhodnutích pevný, ba dokázal být až autoritářský. Od ostatních vyžadoval přesnost a pečlivost a sám šel v tomto směru příkladem, neboť přísný byl především k sobě samému. To také zmiňuje ve svém soustrastném dopise vrchní rada politické správy Karel Rotter z Brna: „...vím, co zvěčnělý znamenal. Přísný k sobě v posuzování svých vlastních povinností, vyžadoval přesnost i u jiných a v osobním styku vzácně příjemný, zosobňoval plnou silou vznešenou autoritu vysokého církevního hodnostáře...“¹⁶⁵ Autoritu si Klein opravdu dokázal svým chováním a vystupováním získat, čímž dosáhl váženosti a uctivosti ze strany svého okolí.

Po své rezignaci na brněnský biskupský stolec a po odchodu do Bruntálu se podle věřících situace v diecézi výrazně zhoršila, neboť nová duchovní správa nejevila dle jejich názoru dostatečný zájem o duchovní život diecezánů a neměla dostatek času pro to, aby se věnovala věřícím. Dopis z brněnské diecéze,¹⁶⁶ který Norbert Klein obdržel několik měsíců po své rezignaci, vyjadřuje lítost nad nepřítomností pevné ruky, která by diecezány vedla po správných cestách a svědomitě vykonávala úřad.

Ač došlo v době velmistrovského úřadu Norberta Kleina k podstatným změnám v životě Řádu, osobně byl Klein spíše konzervativním člověkem a se zavedením některých novinek se těžce potýkal. Nedovedl si představit, že by např. řádový majetek měl být spravován lokálně a ne přímo velmistrem a rovněž skutečnost, že úřad velmistra by neměl být automaticky doživotní, mu připadala jako nevhodná novinka. Na druhou stranu měl Klein určité

¹⁶⁵ ZAO, *Vel mistr Řádu německých rytířů*, kart. 5.

¹⁶⁶ Tamtéž, kart. 2.

diplomatické nadání, díky němuž přispíval k řešení různých záležitostí, připomeňme stavbu bruntálského chlapeckého semináře, kterou spolu se senátorem hrabětem Stolbergem dokázali prosadit.

Každý, kdo se s Norbertem Kleinem setkal, mluvil o něm jako o člověku mírném a laskavém, který vynikal svou lidskostí. Členům mužského pěveckého spolku z Brna vstoupil do paměti svou přívětivostí, se kterou je v roce 1929 osobně provedl zámkem a parkem po jejich koncertu v Bruntále. Setkání se širokými lidovými vrstvami se ostatně Klein nebránil nikdy a snažil se vystupovat jako jejich přítel a rádce. Jeho příklon k širokým vrstvám veřejnosti má pravděpodobně kořeny v tom, že sám pocházel z prosté tkalcovské rodiny a dělnické, případně rolnické prostředí mu proto bylo velmi blízké.

Také JUDr. Mořic Hruban vzpomíná ve svých pamětech na biskupa a velmistra Kleina a charakterizuje jej jako člověka dobromyslného, přímého a nestranného, který byl všude vážen a těšil se všeobecné úctě.¹⁶⁷

Charakteristiku biskupa a velmistra Kleina můžeme zakončit krásnými slovy, která na adresu Norberta Kleina pronesl Paul Brückner. Ten kdysi napsal, že německý lid může být pyšný na prostého tkalcova syna, který dosáhl nejvyšších církevních hodností; byl malý svým jménem, ale velký svými činy a jako velikán také vstoupil do dějin.¹⁶⁸

¹⁶⁷ *Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana*, s. 90. Hruban ve svých vzpomínkách chybně uvádí Kleinovo křestní jméno, mluví o něm jako o Josefu Kleinovi.

¹⁶⁸ DOZA, *Hochmeister*, kart. 549.

7. Německý řád Panny Marie Jeruzalémské a Česká republika

Německý řád rozvíjí svou činnost i v dnešní České republice a prostřednictvím svých kněží stále zajišťuje duchovní službu v některých farnostech těch regionů, ve kterých Řád působil i v minulosti. Sestry Německého domu se aktivně podílí na duchovních aktivitách především v oblasti Opavska a familiáři se na činnosti Řádu podílejí individuálně a dle svých možností.

V oblasti Bruntálska Řád provozuje pečovatelskou službu, která je důkazem jeho péče o nemocné a staré lidi a zajišťování jejich potřeb. V oblasti školství opět zmiňme dva instituty, které Řád v České republice provozuje, a to Církevní konzervatoř Německého řádu v Opavě a Církevní gymnázium Německého řádu v Olomouci.

Prvně zmíněná škola umožňuje studium konzervatorních studijních oborů Hra na varhany, Hra na klavír, Sólový zpěv a Řízení sboru. Tato konzervatoř poskytuje buď čtyřleté denní studium ukončené maturitní zkouškou, nebo šestileté denní studium ukončené absolutoriem, přičemž součástí studia v pátém a šestém ročníku je pedagogické minimum pro získání učitelské kvalifikace.¹⁶⁹ Cílem vzdělání, které poskytuje tato škola, je vychovat umělce a sbormistry, kteří jsou schopni dále rozvíjet svůj talent na uměleckém poli, přičemž jsou vybaveni vědomostmi potřebnými pro spoluúčast na veškerých obřadech římskokatolické bohoslužby. Absolvováním konzervatoře by studenti měli být připraveni pro další studium na vysokých uměleckých školách.

Církevní konzervatoř Německého řádu se neomezuje pouze na studenty katolického vyznání, ale na základě talentových zkoušek přijímá studenty různých konfesí i bez vyznání.

Druhým školským institutem je Církevní gymnázium Německého řádu v centru Olomouce, které vzniklo z původního Moravského reálného gymnázia. Gymnázium nabízí čtyřleté i osmileté studium zakončené maturitní zkouškou, po níž by absolventi měli být připraveni k vysokoškolskému studiu. Čtyřleté studium nabízí studentům zaměření na humanitní předměty (v tomto

¹⁶⁹ <http://www.konzervator.cz/charakteristika-skoly.php>

případě je důraz kladen na základy společenských věd, dějepis, český jazyk a literaturu) nebo na tělesnou výchovu (důraz kladen na tělesnou výchovu a biologii).¹⁷⁰ Opět se jedná o vzdělávací institut, který je otevřen studentům různých konfesí či bez vyznání.

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské je však české veřejnosti více znám majetkoprávními spory, které dlouhé roky vede s Českou republikou.¹⁷¹ Nacistické Německo totiž po zastavení činnosti Řádu počátkem roku 1939 konfiskovalo řádový majetek a používalo jej k vlastním účelům. Po skončení války bylo vlastnictví Řádu opět konfiskováno stejně jako majetek Němců a kolaborantů, a to i přesto, že Německý řád hned po ukončení války žádal o navrácení majetku. Ještě v roce 1945 byl sice Řád soudním rozhodnutím uznán za vlastníka majetku, ale hned následujícího roku bylo společenství označeno za nepřítel státní a kolaboranta a jako zrádcovské organizaci mu tudíž byl veškerý majetek nadále konfiskován. Jeho podpora Československu, pomoc a finanční půjčky byly náhle zapomenuty.

Správu nad majetkem Německého řádu převzalo Ministerstvo zemědělství, které zrádcovskou pozici této duchovní instituce velmi aktivně podporovalo a označovalo Řád za nepřátelskou organizaci vystupující proti Československému státu a českému národu. Citujme nyní z vyjádření Ministerstva zemědělství k návrhu na zrušení národní správy z roku 1946:

„...Věc byla projednána s příslušnými okresními národními výbory, resp. okresními správními komisemi, u nichž bylo nesporně zjištěno, že tento řád podle ustanovení dekretu č. 12/1945 Sb. konfiskaci podléhá, neboť jeho správa byla vždy nepřátelsky zaměřena proti Československému státu a českému národu, což projevila zejména v kritické době v roce 1938. Z toho vyplývá, že sloužila záměrně a aktivně nacistickým účelům a německému vedení války. (Kromě toho jde o řád, který není církevním řádem v pravém slova smyslu, nýbrž byl řádem vojenským, mezi jehož činy patří bezohledné vyhubení pobaltských Slovanů.)

¹⁷⁰ http://www.cgnr.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=375

¹⁷¹ Majetkoprávní spory se dnes nevedou pouze o statky Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské, ale také o další církevní majetek. Asi nejznámější kauzou v současné době je spor o vlastnictví katedrály sv. Víta v Praze, o jejíž navrácení usiluje církev, ale soudním rozhodnutím chrám zůstává majetkem státu.

Všechny v úvahu přicházející ONV, resp. OSK projevily z uvedených důvodů ochotu podati neprodleně návrh na označení řádu německých rytířů za nepřítele státu a národa ve smyslu příslušných ustanovení dekretů č. 12/1945 Sb. příslušnému ZNV.

...Proto zrušení národní správy dosazené na zemědělském majetku Řádu německých rytířů nepřichází v úvahu...¹⁷²

Tvrzení, že Německý řád není duchovní institucí je v tomto vyjádření naprosto zřetelným důkazem subjektivně zkresleného přesvědčení, neznalosti dějin a úkolu Řádu a zoufalého pokusu o odsouzení Řádu. My z předchozího výkladu víme, že Německý řád Panny Marie Jeruzalémské je církevním řádem, který ve 20. letech 20. století prošel složitou restrukturalizací, zřekl se mnohých původních prvků a v roce 1929 přijal nová statuta, která Řád charakterizovala jako společenství kněží, sester a familiářů a kladla důraz na aktivní působení členů v duchovní, pastorační a sociální oblasti. Je to jedno z církevních řádových společenství uznaných Svatopetrským stolcem.

Důležitým rozhodnutím je nález Nejvyššího správního soudu z počátku února 1948, který vyhověl stížnostem Řádu a zrušil převzetí řádového majetku Ministerstvem zemědělství. Toto rozhodnutí pak bylo potvrzeno i koncem roku 1948, tedy již po únorovém převratu a znovu pak Obvodním soudem v Praze v roce 1994 a Městským soudem v Praze v roce 1998. Státní orgány však s tímto nálezem nesouhlasily a dovoláním u Nejvyššího soudu v Brně dosáhly zrušení rozsudku.¹⁷³ Konečné rozhodnutí ve věci majetkoprávních sporů dodnes nepadlo, ale nelze říci, že Německý řád měl v této věci nepřátele ve všech státních činitelích. Např. bývalý ministr zemědělství Ing. Josef Lux podporoval řádové snahy o navrácení majetku, přičemž se opíral o zmíněný nález Nejvyššího správního soudu a o skutečnost, že konfiskace řádového majetku se nikdy nestala pravomocnou a tudíž nemohlo vlastnické právo přejít na Československou republiku. Citujme z jeho dopisu z listopadu 1993:

¹⁷² Adam, P.: *Řád Německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 240-241.

¹⁷³ <http://www.nemeckyrad.cz/naroky.asp>

„...K Vaší žádosti Vám sděluji, že jsem na základě předloženého posudku a s ním shodného názoru právního odboru Ministerstva zemědělství dospěl k těmto závěrům:

1. Řízení o konfiskaci majetku řádu Bratří a sestry domu Panny Marie Jeruzalémské (bývalého Řádu německých rytířů) v nynějších okresech Bruntál, Opava a Olomouc, zahájené v roce 1946 nebylo nikdy pravomocně skončeno, v této věci se opírám též o rozhodnutí tehdejšího N. s. s. ze dne 2. února 1948, které, jak vyplývá ze spisu, bylo bez jakékoli pochybnosti učiněno, ale pak, zřejmě z politických důvodů, nebylo doručeno.
2. Poněvadž konfiskace výše uvedeného nemovitého majetku se nikdy nestala pravomocnou, nemohlo vlastnické právo Bratří a sester Domu Panny Marie Jeruzalémské přejít na čsl. stát.
3. Se zřetelem k výše uvedenému sub 1 a 2, vlastnické právo bývalého Řádu německých rytířů, nyní řádu Bratří a sester domu Panny Marie Jeruzalémské k dosud pro něj zapsaným nemovitostem nezaniklo.

...¹⁷⁴

Těžko říci, kdy se v otázce majetkoprávních sporů dojde k výsledku, neboť proti jakýmkoli restitučním snahám stále vystupuje velké množství odpůrců. Nejedná se přitom pouze o majetkové nároky Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské, ale rovněž o nároky církve všeobecně.

¹⁷⁴ http://www.nemeckyrad.cz/foto/dokumenty/lux16_11_1993_1a.jpg

Závěr

Německý řád Panny Marie Jeruzalémské je bezesporu důležitým institutem nejen na území německy mluvících zemí, ale rovněž v České republice a dalších státech. Tato studie nám ukázala, že soužití Němců a Čechů nemusí být za každých okolností problematickým jevem, který nevyhnutelně vede k rozbrojům a osočování, ale může být v některých záležitostech vzájemně doplňováno schopnostmi a zkušenostmi jedné či druhé strany.

Mentalita různých národů je samozřejmě různá, z čehož problémy vznikaly, stále vnikají a v minulosti se rovněž nevyhnuly ani vztahům Německého řádu a Československé republiky, je však důležité si uvědomit, že rozdíly v povaze jednotlivých národností je možné využít i ke spolupráci. Na druhou stranu nelze německým příslušníkům Řádu upřít přirozenou náklonnost k vlastní národnosti, která však nebyla ze strany duchovních příliš projevoována, neboť Řád je charakterizován obětavou službou všem lidem bez rozdílu vyznání či národnosti.

Výrazným počinem v dějinách tohoto společenství je jeho služba potřebným, kterou usilovně vykonával na území Československé republiky. Pokud odložíme předsudky, které člověku brání objektivně hodnotit situaci, vidíme, že Německý řád v některých případech vykonával pečovatelské a školské činnosti tam, kde byly ze strany našeho státu nedostatečně zajištěny. Mnohé řádové školy byly ve své době prakticky jedinými vzdělávacími ústavami v dané lokalitě a byly navštěvovány všemi školou povinnými dívkami. Absence těchto zařízení by velmi ztížila vzdělávání mládeže na našem území.

Provozování nemocnic, chudobinců, škol a jiných pečovatelských zařízení zase ukazuje na upřímnou snahu Německého řádu přispívat svou činností ke službě bližním tak, aby byly zajištěny potřeby všech, kteří požádají o pomoc a péči.

Velmistr Klein se o charitativní činnost zajímal po celou dobu svého úřadu a vždy se snažil o pečlivé plnění řádového hesla „Léčit a pomáhat“. O jeho upřímném zájmu na zdravotní péči pro nemocné ostatně svědčí i

návštěva nově postavené nemocnice sv. Kláry ve švýcarské Basileji v roce 1928, jejíž provoz si společně s Evženem Habsburským nechali popsat do nejmenších podrobností.¹⁷⁵

Norbert Klein totiž z vlastní zkušenosti věděl, jak je pro člověka těžké vykonávat svěřené poslání, když jej vysiluje vleklá a těžká nemoc a chápal, že bez lékařské a pečovatelské péče by nebyl schopen pokračovat v započatém díle. Měl v sobě hluboce zakořeněny ideály křesťanské humanity a své poslání se vždy snažil plnit v souladu s nimi. Bezesporu mu v tom velmi pomáhala jeho důslednost, rozhodnost, tolerance a vrozený příklon k širokým vrstvám veřejnosti, kterým se snažil sloužit do posledních sil.

Poznali jsme, že pro hlubší studium osobnosti Norberta Kleina není postačující pracovat pouze s dostupnou literaturou, neboť ta v žádném případě nenabízí natolik obsáhlé informace, které by přispěly k seznámení s touto výjimečnou osobností církevních dějin a k pochopení její činnosti. Vždyť se jednalo o člověka, který pocházel z prostého tkalcovského prostřední a svým vlastním přičiněním dosáhl vysokých hodností církevní hierarchie, když se v roce 1916 stal 10. brněnským biskupem a o sedm let později 59. velmistrem Německého řádu. Toto společenství vedl v době jeho hluboké existenční krize, která znamenala naprosté odloučení od původních tradičních hodnot rytířství a služby meče a vedla k zásadní restrukturalizaci bratrstva v čistě duchovní společenství, jehož symbolem se stal právě Norbert Klein. Nesmíme však zapomínat, že by se Klein v církevních kruzích vůbec nemusel pohybovat, kdyby mu zásady křesťanského života nevštíplili již v útlém dětství jeho rodiče a nevychovali ho v katolickém prostředí.

Předkládaná práce by nemohla vzniknout bez cenných archivních materiálů uložených převážně v Zemském archivu v Opavě, dále pak v Centrálním archivu Německého řádu ve Vídni, v Moravském zemském archivu v Brně a v Diecézním archivu biskupství brněnského se sídlem v Rajhradě. Příslušné fondy v těchto archivech obsahují velmi cenné doklady o životě a díle biskupa a velmistra Kleina, o němž si díky nim můžeme udělat poměrně jasnou představu.

¹⁷⁵ Rác, R.: *Arcivévoda Evžen Habsburský. Vel mistr Řádu německých rytířů (1863-1954)*, s. 62.

Veskrze kladný obraz Norberta Kleina narušují především česko-německé spory po vzniku Československé republiky a rovněž málo pochopená dějinná úloha duchovního společenství, do jehož středu patřil. Omezování německého kléru na území Československé republiky bylo totiž ve své době aktivně podporováno ze strany českých nacionalistů a ve spojení s masivním vystupováním z katolické církve znamenalo obrovský problém pro vedení církve u nás. Radikálně klesl počet duchovních a akutním nedostatkem bohoslovců nebylo možné tuto neutěšenou situaci zvrátit. Můžeme říci, že Norbert Klein měl v této době štěstí, že stál právě v čele brněnské diecéze, kde se odpadlictví od katolické církve projevilo nejméně. Vždyť jižní Morava je svým tradičním příklonem ke křesťanským hodnotám a katolické církvi známá dodnes. Tuto situaci však nelze chápat tak, že se tato krizová léta Kleina vůbec nedotkla. Byl to právě on, kdo se velmi zabýval nedostatkem bohoslovců v semináři, kdo ze strany nejradikálnějších nacionalistických kruhů čelil pro svou německou národnost kritice na svou osobu a kdo byl k tomu všemu vysilován nemocí. Přesto měl vzácnou schopnost získat si srdce německých i českých obyvatel a byl proto velmi váženým církevním hodnostářem, který dokázal velmi citlivě reagovat na vzniklé problémy.

Jeho oblíbenost mezi širokými vrstvami nejen německých, ale také českých obyvatel, má kořeny v jeho vstřícném vystupování a v laskavosti. Příčinou jeho popularity je mimo jiné skutečnost, že během svého brněnského působení dokázal pevnou rukou vést duchovní život diecezánů, kteří tak neměli důvod stěžovat si na svého pastýře.

Nikdy nebyl politicky aktivním činitelem a nezasahoval do politických sporů, svou pozornost věnoval hlavně církevním záležitostem a v neposlední řadě rovněž školské a spolkové činnosti. Snažil se o to, aby byla výuka ve školách v souladu s křesťanskými a etickými hodnotami a aby pedagogové dokázali ve svých žácích pěstovat vznešené ideály humanity, které on sám velmi ctil a které při mnoha příležitostech připomínal, jako tomu bylo při slavnostním projevu u příležitosti uvítání Tomáše Garrigua Masaryka na Bouzově v roce 1929. Tehdy rovněž připomínal důslednou reorganizaci Řádu a zdůraznil nové zásady, kterými se jeho společenství mělo nadále řídit.

Tato studie si kladla za cíl zkompletovat informace o prvním klerikálním velmistrovi Německého Řádu Panny Marie Jeruzalémské Norbertu Kleinovi a seznámit čtenáře s jeho osobností a působením na území Československé republiky. Předkládaná diplomová práce svůj cíl splnila, vymanila Norberta Kleina ze stínu jeho předchůdce arcivévody Evžena Habsburského a podává komplexní obraz života a činnosti Norberta Kleina. Rovněž přispívá k lepšímu pochopení dějin a transformace celého duchovního společenství, které ve všech svých působištích přispívá ke službě bližním.

Resumé

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem Leben von ThDr. Norbert Klein und fasst seine Wirkung in der Tschechoslowakischen Republik zusammen. Zu dem Studium dieser Problematik wurden die Archivquellen von dem Deutschordenszentralarchiv in Wien, dem Landesarchiv in Troppau, dem Landesarchiv in Brünn und dem Diözesenarchiv in Groß Raigern benutzt.

ThDr. Norbert Klein ist im Jahre 1866 in Braunseifen als Sohn des Webers geboren. Zuerst hat er das Gymnasium in Kremsier besucht und dann hat er Theologie an den Universitäten in Olmütz und Innsbruck studiert. Seit dem Jahre 1887 ist Norbert Klein Mitglied des Deutschen Ritterordens gewesen und allmählich ist er zum geehrten kirchlichen Würdenträger geworden. Er hat in Troppau als Propst und kurz in Engelsberg als Spiritual der Ordensschwwestern gewirkt.

Im Jahre 1916 wurde Norbert Klein von dem Kaiser Franz Joseph I. zum Bischof in Brünn ernannt und trotzdem er der Deutsche gewesen ist, hat er nicht nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik aus Brünn weggehen müssen. Er ist nämlich tolerant gewesen und zu den deutschen und tschechischen Bewohnern hat er sich freundlich benommen.

Nach dem Untergang der Habsburger Monarchie ist der Deutsche Ritterorden in der tiefen Existenzkrise geraten, weil er für eine Ehreninstitution der Habsburger gehalten wurde und das Rittertum als Überrest gegolten hat. Der Hochmeister Eugen von Habsburg hat sich zu der Resignation entschieden und an seine Stelle wurde im Jahre 1923 Norbert Klein ernannt. Er hat sich der Reorganisation von der Ordensverwaltung angenommen und die ganze Gemeinschaft wurde in eine rein geistliche Institution verwandelt. Diese Institution richtet sich bis heute nach dem Motto „Heilen und helfen“. Der Orden hat auch den neuen Namen „Der Deutsche Orden“ angenommen.

Im Jahre 1926 hat Norbert Klein die Funktion des Brünner Bischofs aufgegeben, weil er nur die Verwaltung des Deutschen Ordens ausführen wollte. Er ist auch schwer krank gewesen (er hat an Zuckerkrankheit gelitten)

und ist sehr erschöpft gewesen. Norbert Klein hat jedoch das Amt sorgfältig ausgeübt. Er ist am 9. März 1933 in Freudenthal gestorben und in Freudenthal wurde er auch begraben.

Anotace

Jméno a příjmení autora, titul:	Zapletalová Jarmila, Bc.
Název fakulty:	Filozofická fakulta
Název katedry:	Katedra historie
Název diplomové práce:	Život a dílo brněnského biskupa a velmistra Německého řádu Norberta Kleina
Vedoucí diplomové práce:	Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.
Počet znaků:	124 551
Počet příloh:	9
Počet titulů použité literatury:	28
Klíčová slova:	Biskupství brněnské; Bouzov; Karlova Studánka; Klein Norbert; Masaryk Tomáš Garrigue; Německý řád Panny Marie Jeruzalémské; Opava; Pozemková reforma; Řád německých rytířů

Charakteristika diplomové práce:

Předkládaná diplomová práce pojednává o životě 10. brněnského biskupa a 59. velmistra Německého řádu Panny Marie Jeruzalémské ThDr. Norberta Kleina (1866-1933) a zabývá se jeho činností na území Československé republiky. Zmíněné společenství je sice známější pod původním označením Řád německých rytířů, ovšem po zániku Rakousko-Uherské monarchie se Řád ocitl v hluboké existenční krizi a jediným východiskem se stala celková reorganizace společenství, které se zřeklo svého rytířského elementu, přijalo nová statuta a s nimi i nový název. Tato přeměna v čistě duchovní instituci se udála právě v době velmistrovského úřadu Norberta Kleina (1923-1933), který byl do čela Řádu zvolen v době svého episkopátu (1916-1926).

Seznam pramenů a literatury

1) ARCHIVNÍ PRAMENY

Das Deutschordenszentralarchiv ve Vídni. *Hochmeister*.

Zemský archiv Opava. *Velmistř Řádu německých rytířů (1877 – 1933)*.

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc. *Sbírka matrik Severomoravského kraje 1571 – 1949 (1950)*, č. knihy 7500, 7501.

Moravský zemský archiv Brno. *Biskupský ordinariát Brno (1667) 1777 – 1952*.

Moravský zemský archiv Brno. *Kapitula sv. Petra a Pavla (1243) 1407 – 1943*.

Diecézní archiv biskupství brněnského v Rajhradě. *Biskupská konzistoř Brno (1399) 1555 – 1950*.

Archiv Římskokatolické farnosti Nanebevzetí Panny Marie v Opavě. *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. I. a II.

Archiv Římskokatolické farnosti Panny Marie v Opavě. *Gedenk-Buch des Deutschordens-Priesterkonventes Troppau*.

Soukromý archiv Jiřího Ženožičky v Bouzově.

2) TIŠTĚNÉ PRAMENY

Z časů nedlouho zašlých. Vzpomínky Dr. Mořice Hrubana. Řím 1967.

3) DOBOVÝ TISK

Selské hlasy. Katolické rolnické noviny věnované potřebám a zájmům našeho rolnictva a středních stavů. Roč. XXI.

Prezident republiky na Hané. In: Pozor, 143/1929, s.1.

4) INTERNETOVÉ ZDROJE (stav ke dni 7. 4. 2010)

<http://www.nemeckyrad.cz/>

<http://www.konzervator.cz/>

<http://www.cgnr.cz/>

<http://www.k.studanka.cz/>

5) LITERATURA

200 let lázně Karlova Studánka. Praha 1985.

Adam, P.: *Řád německých rytířů a jeho působení v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha 2005.

Adam, P.: *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy.* Svitavy 1998.

Bartoš, J.: *Javoříčko (pravda a legendy).* Olomouc 1995.

Biskupství brněnské. Brno 2000.

Bouzovsko. Krajina a lidé. Bouzov 2006.

Červinka, E.: *Jak byla provedena pozemková reforma na velkostatech římsko-katolické církve.* Praha 1933.

Demel, B.: *Der Deutsche Orden in der ČSR 1918-1939.* In: Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938, Olomouc 2001, s. 123-164.

Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Mähren und Schlesien.* In: Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, XXXII/1991, s. 29-68.

Demel, B.: *Der Deutsche Orden in Vergangenheit und Gegenwart und die Bedeutung seines Archivs für die Geschichte Mährens und Schlesiens.* Steinheim am Main 1972.

Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190 – 1994. Marburg 1998.

Halas, F. X.: *Neklidné vztahy.* Svitavy 1998.

Charouz, J. Z.: *Brněnský alumnát. Výchova a vzdělávání duchovenstva v Brně v letech 1807-1950.* Brno 2007.

Charouz, J. Z.: *Pohledy do dějin brněnské diecéze.* Brno 2006.

Katalog brněnské diecéze. Brno 2007.

Kobza, M.: *Karlova Studánka. „Sem tam“ lázně pod vrcholem Pradědu.* In: Putování krajinou studánek a pramenů, Olomouc 2004, s. 79 – 83.

Müller, G.: *Die Familiaren des Deutschen Ordens.* Marburg 1980.

Prezidenti republiky a Moravská Třebová. In: Moravskotřebovský zpravodaj, 5/2006, s. 8.

Rác, R. (ed.): *Arcivévoda Evžen Habsburský. Velmistr Řádu německých rytířů (1863 – 1954).* Brno 2005.

Rameš, V.: *Po kom se jmenujeme?.* Praha 2003.

Schikora, R.: *Naše světla. Čtení ze životů svatých.* Frýdek 1947.

Stručný přehled činnosti Německého řádu v Československé republice za poslední léta (xerokopie). Bruntál 1929.

Trapl, M. a kol.: *Bouzov. Minulost a současnost hradu, obce a JZD „Mír“.* Praha 1990.

Tumler, M.: *Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart.* Marburg 1981.

Urban, J.: *Karlova Studánka. Lázně pod Pradědem.* Praha 1954.

Voženílek, J.: *O rozdělení velkostatků k účelu vnitřní kolonisace v Československé republice.* Praha 1919.

Voženílek, J.: *Pozemková reforma v Československé republice.* Praha 1924.

Vykoupil, L.: *Slovník českých dějin.* Brno 2000.

Přílohy

Fotografie ze života Norberta Kleina

ZA0, *Velmistř Řádu německých rytířů*, kart. 16.

Šedesátiny Norberta Kleina (Klein v čele). ZA0, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 16.

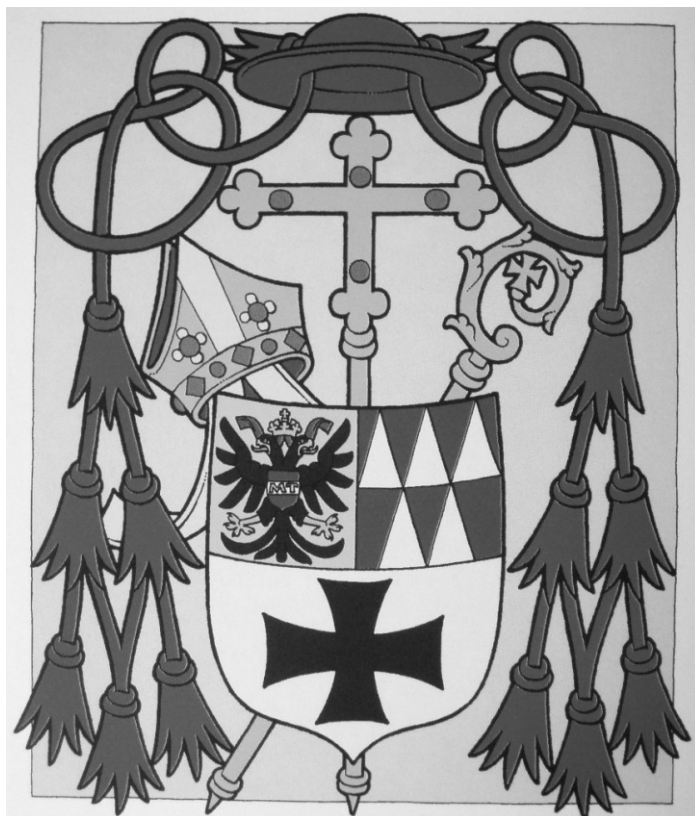

Klein v roce 1927. ZAO. *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 16.

Ostatní fotografie

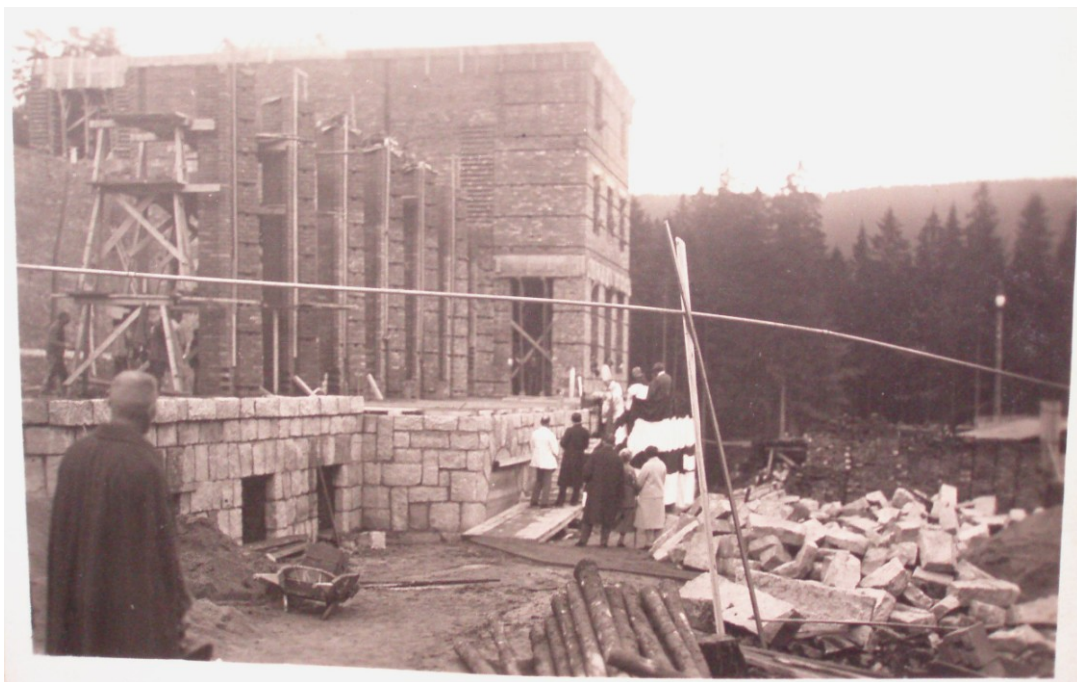
Vítání T. G. Masaryka na Bouzově. ZAO, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 2.

Znak brněnského biskupství za episkopátu Norberta Kleina. *Biskupství brněnské*, s. 64.

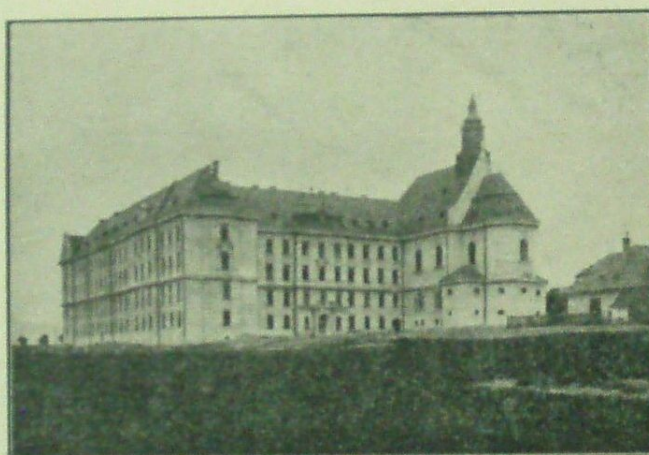
Svěcení zvonů v Opavě. Archiv farnosti Opava, *Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Maria Himmelfahrt zu Troppau*, sv. II, s. 264.

Stavba lázeňského domu v Karlově Studánce. ZAO, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 16.

Rozšíření opavské nemocnice. ZAO, *Velmistř Řádu německých rytířů*, kart. 26.

Das deutsche Knabenseminar in Freudenthal.

Chlapecký seminář v Bruntále. ZAO, *Velmistř řádu německých rytířů*, kart. 30.